

ΠΑΝΤΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

Π.Μ.Σ. ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ : ΔΙΚΑΙΟ, ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

της

ΜΠΕΡΜΠΕΡΗ ΕΙΡΗΝΗΣ

Διεθνές
Δίκαιο και
Πολιτισμός

Αθήνα, Νοέμβριος

2015

Η εξέλιξη του Δικαίου της
Πολιτιστικής
Κληρονομιάς

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια :
Μουκίου Χρυσούλα
Επίκουρη Καθηγήτρια
Διοικητικού Δικαίου

“Lives being lost. Families are becoming refugees. Children are being maimed. Why care for monuments ?

Someday the conflict will be over. Someday people will return to their homes. Somehow shattered lives should be rebuilt. The cultural heritage reflects identity. Its preservation helps to rebuilt broken communities, re-establish their identities and link their past with their present and future.”

Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict-www.unesco.org

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Αντί προλόγου	3
Συντομογραφίες	4
Εισαγωγή	5

ΜΕΡΟΣ I: Ιστορικό υπόβαθρο και η διεθνής συνείδηση για τις κοινές αξίες της ανθρωπότητας

-Ιστορικά γεγονότα που οδήγησαν στην ανάγκη προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς	10
-Η Έννοια Της Κοινής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας	18
-Η διεθνής συνείδηση για την Έννοια της Κοινής Υλικής και Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς	21

ΜΕΡΟΣ II: Η διαμόρφωση του Δικαίου της Πολιτιστικής Κληρονομιάς

-Η Έννοια του Δικαίου της Πολιτιστικής Κληρονομιάς	25
-Συμβάσεις, Συμφωνίες και άλλα Κείμενα	27
-Δικαστική διεκδίκηση πολιτιστικών αγαθών	31
-Εναλλακτικοί τρόποι επίλυσης διαφορών για τα πολιτιστικά αγαθά	34

ΜΕΡΟΣ III: Διεθνείς Οργανισμοί

Η UNESCO και το έργο της	38
-Ένα σύνθετο περιεχόμενο	40
-«Αυστηρό δίκαιο» ή «ήπιο δίκαιο»;	42
-Εφαρμογή των Συμβάσεων και των Συστάσεων	45
-Αποτίμηση του Υφιστάμενου Φορέα του Διεθνούς Δικαίου της Πολιτιστικής Κληρονομιάς	47
Ο Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών	49
Ευρωπαϊκή Ένωση και Συμβούλιο της Ευρώπης	49
Άλλοι διεθνείς φορείς	54
ΠΗΓΕΣ	56

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Το παρόν πόνημα επιχειρεί να ιχνηλατήσει τις πρώτες ενδείξεις ανάγκης δημιουργίας κάποιων εν πάσει περιπτώσει κανόνων στο διεθνές γίγνεσθαι που αφορούν την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίοδο ειρήνης και πολέμου. Έχοντας υπόψη φυσικά τις τρομακτικές αλλαγές που συντελούνται στις σχέσεις μεταξύ των κρατών, επιδιώκεται και ένα είδους αποτίμησης της θέσπισης αυτών των κανόνων. Παράλληλα παρουσιάζονται και οι ρόλοι των πιο σημαντικών διεθνών οργανισμών που συνετέλεσαν στην δημιουργία – θέσπιση προτύπων κανόνων.

Ευχαριστώ θερμά τους καθηγητές του μεταπτυχιακού προγράμματος του Παντείου Πανεπιστημίου «Δίκαιο, Τεχνολογία και Οικονομία», κυρία Κριάρη-Κατράνη Ισμήνη, κύριο Χάνο Αντώνιο, κύριο Βόγκλη Ελευθέριο και κύριο Νικολόπουλο Ηλία για την καθοδήγησή τους καθόλη την διάρκεια του έτους και ιδιαιτέρως την καθηγήτρια κυρία Μουκίου Χρυσούλα που ανέλαβε μετά χαράς την επίβλεψη της παρούσης εργασίας μου.

Μπερμπέρη Ειρήνη
Αθήνα, Νοέμβριος 2015

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΚ	Ευρωπαϊκή Κοινότητα
ΕΟΚ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
ΣΛΕΕ	Συνθήκη Λειτουργίας για την Ευρωπαϊκή Ένωση
ICOM	International Councils of Museums
ICOMOS	International Council for Monuments and Sites
ICRC	International Committee of the Red Cross
IMO	International Museums Office
ISIS	Islamic State of Iraq and ash-Sham
UN	United Nations Organization
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNIDROIT	Institut international pour l' Unification du Droit prive International Institute for the Unification of Private Law
WHO	World Health Organization
WIPO	World Intellectual Property Organization
WTO	World Trade Organization

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Παρίσι, 8 Σεπτεμβρίου 2015 - Περισσότεροι από 70 πρόεδροι και ανώτεροι αντιπρόσωποι διεθνών και διακυβερνητικών οργανισμών (συμπεριλαμβανομένων του ΟΗΕ, της UNESCO, της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού, της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της Συμμαχίας των Πολιτισμών, η Ένωση για την Μεσόγειο) και αντιπρόσωποι από τις θρησκευτικές κοινότητες της Μέσης Ανατολής συναντήθηκαν στο Παρίσι με σκοπό να συζητήσουν ένα σχέδιο δράσης για την υποστήριξη των θυμάτων από την εθνική και θρησκευτική βία στην Μέση Ανατολή και να υπερασπιστούν την πολιτισμική πολυμορφία σε μία διεθνής διάσκεψη υπό την προεδρία των Υπουργών Εξωτερικών της Γαλλίας και Ιορδανίας, Laurant Fabius και Nasser Judeh.

Ξεκινώντας την διάσκεψη ο Γάλλος Πρόεδρος Francois Hollande τόνισε την επιτακτική ανάγκη για συντονισμένη πολιτική, ανθρωπιστική και δικαστική δράση ώστε να παύσει η εθνική και θρησκευτική βία στην Μέση Ανατολή και να διασωθεί η πλούσια πολιτιστική ποικιλομορφία της.

« Η Μέση Ανατολή είναι πολυμορφία, πλουραλισμός , πολιτισμός... αυτός ο ορισμός της ανθρωπότητας διακυβεύεται, » είπε ο Πρόεδρος Hollande. Στο ίδιο πνεύμα, ο Υπουργός Εξωτερικών της Τυνησίας τάχθηκε υπέρ μιας πολύπλευρης προσέγγισης ώστε να ξεπεραστεί η κρίση που βρίσκεται σε εξέλιξη. « Ο πολιτισμικός βανδαλισμός χρησιμοποιείται ως όπλο πολέμου. Είναι ένα έγκλημα πολέμου και βασικό στοιχείο της ανθρωπιστικής κρίσης, καθώς επηρεάζει τις ζωτικές ανάγκες των ανθρώπων, την ταυτότητά τους, τια αναφορές τους και την διαθήκη τους. Σε οποιαδήποτε στρατηγική που στοχεύει την εγκαθίδρυση διαρκής ειρήνης στην Μέση Ανατολή, θα πρέπει να ενισχύσουμε τους ρόλους του πολιτισμού και της εκπαίδευσης: αυτό δεν είναι μόνο πολιτισμικό και εκπαιδευτικό πρόβλημα αλλά και μία απόλυτα ανθρωπιστική και εγγυητική ανάγκη» ξεκαθάρισε η Γενική Διευθύντρια της Unesco **Irina Bokova**.

Μεταξύ άλλων που συζητήθηκαν, οι συμμετέχοντες δεσμεύτηκαν στην καταπολέμηση της ατιμωρησίας των υπεύθυνων για εθνική και θρησκευτική βία, συμπεριλαμβανομένης της σκόπιμης καταστροφής της πολιτιστικής κληρονομιάς. Συμπεριέλαβαν αυτούς τους όρους στο Σχέδιο Δράσης στο τέλος της διάσκεψης.¹

Λίγες μέρες πριν η ομάδα ISIS (τζιχαντιστές του Ισλαμικού κράτους) κατέστρεψαν ολοσχερώς τον ναό του θεού Βήλου ενώ εκτέλεσαν τον 82χρονο αρχαιολόγο και πρώην διευθυντή Αρχαιοτήτων της Παλμύρας Χάλεντ αλ Άσαντ και κρέμασαν το πτώμα του σε έναν κίονα. Η καταστροφή του Ναού του θεού Βήλου στην Παλμύρα από τους τζιχαντιστές του Ισλαμικού Κράτους «συνιστά ένα απaráδεκτο έγκλημα κατά του πολιτισμού», δήλωσε η γενική διευθύντρια της UNESCO, **Irina Bokova**.

Στην ανακοίνωσή της, όπου εκφράζει τη «βαθύτατη αναστάτωση της» για το γεγονός, διαβεβαιώνει ότι «αυτό το έγκλημα δεν πρόκειται να σβήσει 4.500 χρόνια ιστορίας... Μπροστά σ' αυτό το νέο έγκλημα πολέμου, η UNESCO επαναλαμβάνει ότι είναι αποφασισμένη να συνεχίσει να προστατεύει ό,τι μπορεί να σωθεί, σε έναν αγώνα χωρίς έλεος εναντίον του λαθρεμπορίου πολιτιστικών αγαθών»², συνεχίζει η Bokova, τονίζοντας ότι «είναι βασικό να εξηγήσουμε την ιστορία και τη σημασία των ναών της Παλμύρας... Όποιος πηγαίνει στην Παλμύρα θα θυμάται για πάντα μια πόλη που αντανakλά από μόνη της την αξιοπρέπεια όλου του συριακού λαού, η οποία ενσαρκώνει τα υψηλότερα ιδανικά της ανθρωπότητας. Η καθεμιά από αυτές τις επιθέσεις μας καλεί να προστατεύσουμε ακόμη περισσότερο την κληρονομιά της ανθρωπότητας, στα μουσεία, στα σχολεία, στα μέσα ενημέρωσης, στα σπίτια μας», κατέληξε.³

---

¹ Βλέπε: <http://en.unesco.org/news/irina-bokova-urgent-action-cultural-diversity-middle-east-required>

² Για το λαθρεμπόριο πολιτιστικών αγαθών αναλύονται παρακάτω οι στρατηγικές των «χωρών-εισαγωγής» και των «χωρών-εξαγωγής» βλ. σελ 25

³ Βλ.: <http://en.unesco.org/news/director-general-irina-bokova-expresses-consternation-destruction-temple-bel-palmyra#sthash.bl3lKueV.dpuf>

Ο Ναός του Βήλου οικοδομήθηκε πριν από 2.000 χρόνια και ήταν το γνωστότερο από τα μνημεία της αρχαίας πόλης η οποία, πριν από τον πόλεμο στη Συρία, υποδεχόταν 150.000 επισκέπτες κάθε χρόνο. Πριν από την έναρξη του πολέμου στη Συρία το 2011, περισσότεροι από 150.000 τουρίστες επισκέπτονταν την πόλη με τους 1.000 κίονες, τα αγάλματα και μία αξιοθαύμαστη νεκρόπολη 500 τάφων, όπου οι πλούσιοι κάτοικοί της κατασκεύασαν μία σειρά ταφικών μνημείων με πολυτελή διακόσμηση ορισμένα από τα οποία λεηλατήθηκαν πρόσφατα.

Η πιο όμορφη τοποθεσία στη Συρία φέρει τις πληγές – κυρίως τις πεσμένες κολόνες και τα κορινθιακά κιονόκρανα – των μαχών στις οποίες αντιπαρατέθηκαν από το Φεβρουάριο έως το Σεπτέμβριο του 2013 οι αντάρτες με τον στρατό, που πήρε το πάνω χέρι.

Σύμφωνα με τον κυβερνήτη της επαρχίας, η εντός των τειχών πόλη περιλαμβάνει σχεδόν 35.000 κατοίκους και εκτοπισμένους, που εγκαταστάθηκαν εκεί από την έναρξη της σύγκρουσης και τον διπλάσιο αριθμό μαζί με τα προάστια της. Η πλειονότητα των κατοίκων είναι άνεργοι, λόγω έλλειψης τουριστών. Όμως, σύμφωνα με το Συριακό Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, περισσότεροι από 100.000 άνθρωποι κατοικούν στην περιοχή της Παλμύρας. Η πτώση αυτής της πόλης, ηλικίας 2.000 και πλέον ετών, προκαλεί φόβους για την τύχη των διάσημων ερειπίων της, καθώς το Ισλαμικό Κράτος έχει ήδη καταστρέψει τους αρχαιολογικούς θησαυρούς του Ιράκ. Το Ισλαμικό Κράτος έχει καταστρέψει επίσης αγάλματα, μαυσωλεία και χειρόγραφα στο Ιράκ, ιδίως στη Μοσούλη, ενώ ισοπέδωσε τους αρχαιολογικούς χώρους στη Χάτρα και τη Νιμρούντ. Για τον Τσάρλι Γουίντερ, αναλυτή στο ίδρυμα Κουίλιαμ του Λονδίνου, η καταστροφή των αρχαιοτήτων «έχει πραγματική αξία στον κόσμο που οραματίζονται οι τζιχαντιστές, γιατί (τα αρχαία) αποτελούν το σύμβολο του πολυθεισμού». Επειδή πρόκειται για προϊσλαμικά έργα, οι τζιχαντιστές θεωρούν ότι δεν αξίζει να υπάρχουν.

Η κατεδάφιση των ναών στη Συρία από την ISIS αποτελεί άλλο ένα γεγονός σκόπιμου βανδαλισμού στο όνομα της θρησκείας, εθνικής ή οποιασδήποτε άλλης ιδεολογίας που προστίθεται σε έναν μακρύ κατάλογο κατεστραμμένων μνημείων μεγίστης σπουδαιότητας για την πολιτιστική κληρονομιά της .

Μετά από την ωμότητα της ISIS στην ιστορική πόλη της Παλμύρας κάποιοι αρχαιολόγοι και δημοσιογράφοι αποκάλυψαν μία άλλη πλευρά του σκόπιμου βανδαλισμού των αρχαιοτήτων και της τακτικής που ακολουθούσε η οργάνωση. Σε ένα άρθρο του δημοσιογράφου Robert Fisk που δημοσιεύεται στην αγγλική εφημερίδα Independent, ο κατ' εξοχήν γνώστης των θεμάτων της Μέσης Ανατολής επικαλείται την μαρτυρία μιας πολύ γνωστής προσωπικότητας στους χώρους της. Την Γαλλο-Λιβανέζα αρχαιολόγο Joanne Farchakh η οποία δίνει μια νέα εξήγηση για όλα όσα συμβαίνουν στην περιοχή. Σύμφωνα με την αρχαιολόγο, το ISIS αρχικά επιλέγει τους στόχους με βάση την αξία τους όπως έχει καθοριστεί από διεθνείς αγοραστές. Και αφαιρεί από το εκάστοτε μνημείο ότι έχει αξία: αγάλματα, τις ανάγλυφες παραστάσεις ακόμα και τις ζωγραφιές και τα ψηφιδωτά. Στην συνέχεια με ενδιάμεσο σταθμό την Τουρκία τα διοχετεύουν στις διεθνείς αγορές.

Σύμφωνα με το δημοσίευμα, αντικείμενα από την Παλμύρα πωλούνται ήδη στο Λονδίνο. Ενώ και σε ολόκληρη την Ευρώπη κυκλοφορούν αρχαία αντικείμενα και αγάλματα από αρχαία μνημεία που έχουν καταστρέψει οι Τζιχαντιστές στην Συρία και στο Ιράκ. Δεν είναι πια στην Τουρκία όπου ήταν ο πρώτος τους σταθμός. Τώρα πια βρίσκονται σε αγορές της Ευρώπης, αποφέροντας σημαντικά οικονομικά οφέλη στον στρατό του ISIS. Το χειρότερο είναι ότι αφού πάρουν ό,τι θεωρούν πολύτιμο, στην συνέχεια καταστρέφουν ολοκληρωτικά το μνημείο, για να κρύψουν την κλοπή. Καταστρέφουν τα στοιχεία, ώστε κανείς να μην ξέρει τι έχει κλαπεί πριν, αλλά και τι έχει ταφεί μέσα στα συντρίμια μετά την καταστροφή. Γι' αυτό και οι μέθοδοι που ακολουθούν είναι αυτές της ολοκληρωτικής καταστροφής ενός μνημείου, εκ θεμελίων, έτσι ώστε να μην υπάρχει καμία απόδειξη.

«Όσο πιο πολύ διαρκεί η καταστροφή, τόσο πιο ψηλά πηγαίνουν οι τιμές στις διεθνείς αγορές των αρχαιοκαπήλων. Κάθε αρχαιότητα που βγαίνει από την Παλμύρα είναι ανεκτίμητη, κοστίζει δισεκατομμύρια δολάρια. Και η αγορά είναι εκεί για να τα δώσει. Πληρώνοντας τεράστια ποσά στους φανατικούς Ισλαμιστές να συνεχίσουν το καταστροφικό τους έργο κερδίζοντας ολόένα και περισσότερα από αυτό»⁴.

Η περίπτωση παραπάνω που αναφέρουμε από τα διεθνή μέσα αποτελεί μία από τις χιλιάδες περιπτώσεις που αποδεικνύεται πως το λαθρεμπόριο πολιτιστικών αγαθών είναι ένα καίριο πάντα ζήτημα τόσο σε περίοδο ειρήνης όσο και σε περίοδο πολέμου. Σε περιπτώσεις δε ενόπλων συρράξεων αποτελεί και σημαντικό έσοδο για την ενίσχυση των εμπολέμων στην συνέχιση των πράξεών τους. Σε αυτό το σημείο θα επιχειρηθεί μία ανάλυση για την έως τώρα δημιουργία κάποιων διεθνών κανόνων στην προστασία των πολιτιστικών αγαθών και κατά πόσο αυτοί ακολουθούνται από τα κράτη. Καθώς αποτελεί μία ιδιαίτερα κερδοφόρα επιχείρηση⁵, πολλοί διεθνείς οργανισμοί και κοινότητες προσπάθησαν να θέσουν κάποια πρότυπα-κανόνες στην ανεξέλεγκτη διακίνηση και στην απόδοση δικαιοσύνης όσον αφορά τον επαναπατρισμό αυτών των αγαθών. Όλες αυτές οι προσπάθειες συνέβαλλαν στην διαμόρφωση ενός δικαίου, το οποίο βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη, στο διεθνές δίκαιο για την πολιτιστική κληρονομιά.

---

⁴ Βλέπε πιο αναλυτικά για το δημοσίευμα:

<http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/syria-conflict-the-illicit-art-trade-that-is-a-major-source-of-income-for-todays-terror-groups-is-10204285.html> ,

Επίσης βλέπε για το συγκεκριμένο θέμα :

<http://news.nationalgeographic.com/news/2014/06/140626-isis-insurgents-syria-iraq-looting-antiquities-archaeology/>

⁵ Βλ. παρακάτω αναλυτικά σελ. 36

ΜΕΡΟΣ Ι: Ιστορικό υπόβαθρο και η διεθνής συνείδηση για τις κοινές αξίες της ανθρωπότητας

Ιστορικά γεγονότα που οδήγησαν στην ανάγκη προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς

Από τα αρχαία χρόνια η διεξαγωγή ενός πολέμου συνεπαγόταν το δικαίωμα του κατακτητή στα λάφυρα, ότι δηλαδή έχει δικαίωμα ο κατακτητής να καταστρέφει και να λεηλατεί το δυναμικό, είτε πολιτικό είτε στρατιωτικό, της κατεκτημένης περιοχής συμπεριλαμβανομένου και του πληθυσμού της. Στα μεσαιωνικά χρόνια η κατάσταση δεν εμφάνισε αλλαγή. Παρόλο που η Εκκλησία προσπάθησε να περιορίσει τις συνέπειες ενός πολέμου, τα διατάγματά της σε μεγάλο βαθμό αγνοήθηκαν. Στις Σταυροφορίες επίσης διαπιστώθηκε μία εκτενής λεηλασία των τόπων λατρείας, όχι μόνο του Ισλάμ αλλά και των Ορθόδοξων Χριστιανών. Προσπάθειες για να περισωθεί ό,τι ήταν δυνατό από τις εκκλησίες και τις περιουσίες τους ήταν υποκινούμενες αποκλειστικά για την θρησκευτική τους σημαντικότητα και όχι τόσο ως πολιτιστική περιουσία. Στο τέλος του 17^{ου} αιώνα ακόμη ο Hugo Gratius, «ο πατέρας του διεθνούς δικαίου», υποστήριξε ότι, δεδομένου ότι ο πόλεμος είναι απλά πόλεμος, ο νόμος των εθνών δεν εξαιρεί την θρησκευτική περιουσία από το δικαίωμα αυτών που διεξάγουν πόλεμο να καταστρέψουν την περιουσία των εχθρών αδιακρίτως.

Κατά την διάρκεια του Τριακονταετή Πολέμου εκτενείς λεηλασίες έλαβαν χώρα και από τις δύο πλευρές. Το 1623 τα βιβλία της Παλατινής Βιβλιοθήκης της Χαϊδελβέργης («Μητέρα των Γερμανικών Βιβλιοθηκών») μεταφέρθηκαν στη Ρώμη κατ'εντολή του Πάπα Ουρβανού Η'. Κατά την διάρκεια της βασιλείας του Γκουστάβου Αδόλφου, όπου βρισκόταν ο Σουηδικός στρατός κάτεσχε και έστειλε πίσω στην Στοκχόλμη όλα τα καλλιτεχνικά λάφυρα από την Ευρώπη. Η διάδοχος του Γκουστάβου Αδόλφου, η βασίλισσα Χριστίνα υπήρξε ακόμη πιο αρπαχτική και λίγο πριν την συνθήκη ειρήνης στη Βεστφαλία παρήγγειλε την λεηλασία της Πράγας και την μεταφορά των αυτοκρατορικών θησαυρών στην

Στοκχόλμη. Έχει λεχθεί πως όταν η βασίλισσα Χριστίνα ανέβηκε στον θρόνο, υπήρχε μόνο ένας πίνακας και αυτός σουηδικός στο βασιλικό παλάτι. Είκοσι χρόνια μετά, η Στοκχόλμη ήταν μία από τις πιο καλλιτεχνικές πρωτεύουσες της Ευρώπης. Ήταν μία πρωτεύουσα που αποτελούνταν αποκλειστικά από λάφυρα.

Ο 18^{ος} αιώνας είδε το ξεκίνημα κάποιων αλλαγών. Ο Emer de Vattel προώθησε μία αρχή σεβασμού προς τα ιερά, τους τάφους και άλλα οικοδομήματα πολιτιστικής σημασίας⁶. Τον αιώνα αυτόν παρατηρήθηκε μία διαφοροποίηση μεταξύ των πολιτικών και στρατιωτικών σκοπών. Η δημόσια περιουσία, στον βαθμό που εξυπηρετούσε στρατιωτικούς σκοπούς μπορούσε να απομονωθεί, να απαιτηθεί ή να καταστραφεί αλλά άλλου είδους περιουσία που δεν συμπορευόταν με στρατιωτικές σκοπιμότητες έπρεπε να προστατευθεί. Έτσι η προσοχή στράφηκε σε χώρους λατρείας, σχολεία, βιβλιοθήκες, συλλογές, και εργαστήρια.

Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα είχε γίνει γενικά παραδεκτό πως η λεηλασία αντικειμένων τέχνης ήταν αντίθετη με τις πρακτικές ενός μοντέρνου πολέμου. Για παράδειγμα, στον πόλεμο του 1812 με τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, το Βρετανικό Πολεμικό Ναυτικό αιχμαλώτισε ένα πλοίο το οποίο περιείχε αντικείμενα τέχνης που ανήκαν στο Μουσείο Τέχνης της Φιλαδέλφειας . Αυτά τα θεώρησαν ως πολεμικά λάφυρα. Σε μία μεταγενέστερη δίκη που πραγματοποιήθηκε με βάση το βρετανικό δίκαιο σε δικαστήριο του Καναδά κρίθηκε ότι αντικείμενα καλλιτεχνικής αξίας που βρίσκονται σε πλοίο πρέπει να επιστραφούν στον ιδιοκτήτη τους , καθώς « η τέχνη είναι κομμάτι από την κοινή κληρονομιά όλης της ανθρωπότητας και γι'αυτό πρέπει να είναι προστατευμένη από την κατάσχεσή τους εν μέσω πολέμου». Κατά την Δεύτερη Συνθήκη του

---

⁶ Στην μεγάλη διατριβή του *The Law of Nations or the Principles of Natural Law*, γράφει : *'For whatever reason a belligerent plunders the country, he should spare buildings that are the pride of mankind and do not strengthen the enemy. Temples, tombstones, public buildings, and all other works of art distinguished for their beauty. What can be the advantage of destroying them? Only an enemy of mankind can thoughtlessly deprive humanity of those monuments of art, the exemplars of artistry'*.

Παρισιού την 20^η Νοεμβρίου του 1815 , ελήφθη πρόνοια για την αποκατάσταση των αντικειμένων τέχνης που αρπάγησαν στην Γαλλία από τον Ναπολέοντα.

Τα πρώτα προληπτικά μέτρα που σχεδιάστηκαν αποκλειστικά για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών βρίσκονται στις Γενικές Διατάξεις Αρ.100 του Πολεμικού Τμήματος των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής⁷. Αυτό συνεπαγόταν ότι περιουσία που ανήκε σε εκκλησίες, νοσοκομεία ή άλλες εγκαταστάσεις φιλανθρωπικής φύσεως, εγκαταστάσεις εκπαίδευσης ή οργανισμοί για την προώθηση της γνώσης όπως μουσεία καλών τεχνών, δεν πρέπει να θεωρούνται κρατική περιουσία. Οι Οδηγίες ακόμη προνοούσαν πως κλασικά έργα τέχνης, βιβλιοθήκες, επιστημονικές συλλογές ή άλλα πολύτιμα αντικείμενα πρέπει να προστατεύονται απέναντι σε κάθε επερχόμενη απειλή σε οχυρωμένους χώρους ενώ πολιορκούνται ή βομβαρδίζονται. Οι Οδηγίες του Lieber είχαν μεγάλη επιρροή στην κωδικοποίηση των νόμων του πολέμου, συμπεριλαμβανομένου και τους νόμους προστασίας της πολιτιστικής περιουσίας. Οι Οδηγίες αυτές ακολουθήθηκαν από την Διακήρυξη των Βρυξελλών του 1874 και από τον Κώδικα του Oxford το 1880, που συντάχθηκε σε ένα συνέδριο του Ιδρύματος του Διεθνούς Δικαίου, τα οποία δύο παραπάνω περιείχαν παρόμοιους όρους.

Η πρώτη επίσημη διεθνής συνθήκη που περιείχε κάποια προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς ήταν αυτή που δημιουργήθηκε στην πρώτη Διάσκεψη της Χάγης (1899). Η Δεύτερη Σύμβαση της Διάσκεψης του 1899 απαγόρευσε την λεηλασία και την κατάσχεση από εισβολείς (Άρθρα 23, 24 και 47) και απαίτησε από τις στρατιωτικές δυνάμεις να λαμβάνουν όλα τα απαραίτητα μέτρα ώστε να προκαλέσουν την μικρότερη δυνατή ζημία σε κτίρια αφιερωμένα στην θρησκευτική λατρεία, στις επιστήμες των τεχνών και φιλανθρωπικού σκοπού, νοσοκομεία και χώροι όπου κείτονταν άρρωστοι και πληγωμένοι, δεδομένου ότι δεν χρησιμοποιούνται για

---

⁷ Όπως μεταφράστηκε από *United States of America War Department's General Orders No.100 : Instructions for the Governance of the Armies of the United States in the Field*, drafted by Francis Lieber and first published in April 1863

στρατιωτικούς σκοπούς την δεδομένη στιγμή (Άρθρο 27) . Το άρθρο 27 επίσης όρισε ότι οι πολιορκημένοι έχουν την υποχρέωση να υποδείξουν αυτά τα κτίρια ή τους χώρους με ευκρινή σημάδια ώστε να τα γνωστοποιήσουν εκ των προτέρων στην άλλη πλευρά. Την Διάσκεψη της Χάγης του 1899 ακολούθησε η Διάσκεψη της Χάγης του 1907 η οποία συνέταξε έναν αριθμό από Συμβάσεις.

Παρόλα αυτά τα προληπτικά μέτρα , ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, οδήγησε σε σοβαρές απώλειες, εν μέρει λόγω ισχυρισμών στρατιωτικής αναγκαιότητας και από τις δύο πλευρές και ως αποτέλεσμα νέων τεχνολογιών καταστροφής. Η Διάσκεψη της Ουάσινγκτον το 1922 για τον περιορισμό των οπλισμών υιοθέτησε ένα ψήφισμα για την συνάντηση με την επιτροπή των νομικών η οποία επιφορτίστηκε και την προετοιμασία των κανόνων σχετικά με τις εναέριες πολεμικές επιχειρήσεις και επίσης κανόνες που αφορούσαν την χρήση του ραδίου σε περίοδο πολέμου. Η Επιτροπή έπρεπε να εξετάσει εάν οι ήδη υπάρχοντες κανόνες του διεθνούς δικαίου επαρκούσαν ώστε να εφαρμοστούν σε μεθόδους επίθεσης και άμυνας που παρουσιάστηκαν και εξελίχθηκαν από την δεύτερη Διάσκεψη Ειρήνης του 1907. Η Επιτροπή συνήλθε από τον Δεκέμβριο του 1922 έως και τον Φεβρουάριο του 1923 στην Χάγη. Προετοίμασε κανόνες για τον έλεγχο της χρήσης του ραδίου σε περίοδο πολέμου (Μέρος 1^ο) και κανόνες για τις εναέριες πολεμικές επιχειρήσεις (Μέρος 2^ο). Παρόλο που οι κανόνες του 2^{ου} Μέρους ποτέ δεν υιοθετήθηκαν σε νόμιμη δεσμευτική μορφή είναι άξιοι σημασίας ως επιτακτικής σημασίας προσπάθεια να αποσαφηνίσουν και να διατυπώσουν κανόνες δικαίου για την διακυβέρνηση των αεροσκαφών στον πόλεμο. Σε μεγάλο βαθμό, ανταποκρίθηκαν στους συνήθεις κανόνες και στις γενικές αρχές που βασίστηκαν σε συνθήκες για το δίκαιο του πολέμου ξηράς και θάλασσας. Εξέλιξαν την έννοια του στρατιωτικού σκοπού. Για πρώτη φορά μία διάκριση υπογραμμίστηκε μεταξύ της γενικής προστασίας και της ειδικής προστασίας που έπρεπε να δοθούν σε μνημεία εξαιρετης ιστορικής σημασίας.

Το 1931 μία διεθνής διάσκεψη έλαβε χώρα στην Μπρυζ για το προτεινόμενο «Σύμφωνο Ρέριχ»⁸ το οποίο αποτέλεσε την Συνθήκη της Ουάσινγκτον το 1935 (Κείμενο στο Παράρτημα viii). Αυτό προώθησε ότι « τα ιστορικά μνημεία, τα μουσεία, επιστημονικά, καλλιτεχνικά, εκπαιδευτικά και πολιτιστικά ιδρύματα θα πρέπει να θεωρούνται ως ουδέτερα και ως τέτοια θα πρέπει να είναι σεβαστά και να προστατεύονται σε εμπόλεμες καταστάσεις». Στην Συνθήκη επίσης προτάθηκε , πολιτιστικά αγαθά να σημειώνονται με διακριτό σύμβολο. Η Συνθήκη υπογράφηκε από 21 Αμερικανικές Κυβερνήσεις και βρίσκεται ακόμη σε ισχύ στα περισσότερα μέρη της Βόρειας, Κεντρικής και Νότιας Αμερικής.

Το 1936 υπό το φως πολλών καταγεγραμμένων σαφών παραβιάσεων των αρχών των Κανονισμών της Χάγης του 1907 και συγκεκριμένα στην ευρεία πολιτιστική καταστροφή στον Ισπανικό Εμφύλιο Πόλεμο, η Κοινωνία των Εθνών ανέθεσε στο Διεθνές Γραφείο Μουσείων (ΙΜΟ)⁹ να επανεξετάσει το πρόβλημα. Πρότεινε ένα νομοσχέδιο – την Διεθνή Συνθήκη για την Προστασία των Ιστορικών Κτιρίων και Έργων Τέχνης σε περίοδο πολέμου στην

---

⁸ <https://www.icrc.org/ihl/INTRO/325?OpenDocument> - Treaty on the Protection of Artistic and Scientific Institutions and Historic Monuments (Roerich Pact). Washington, 15 April 1935. Πρόκειται για μια συνθήκη προστασίας των ιστορικών μνημείων, των ιστορικών τέχνης και επιστήμης, των μουσείων σε περίοδο ειρήνης και πολέμου μεταξύ των κρατών-μελών της Παναμερικανικής Ένωσης.

⁹ <http://atom.archives.unesco.org/international-museums-office-imo>
*The International Museums Office (IMO) was created by a decision of the International Commission for Intellectual Cooperation (CICI), League of Nations, in July 1926. Its secretariat was based at the International Institute for Intellectual Cooperation (IICI) in Paris. It was governed by a Commission de direction composed of five members, including: a delegate from the CICI; a delegate from the Sub-commission of arts and letters; the Secretary of the CICI; and, the Director of the IICI. The Commission de direction was further guided by a Management Committee and a Committee of friends of museums. The Office published the journal *Museion* as well as the monograph series *Museographie*, and organized international conferences on matters of importance for the international museum community. In 1936, it carried out a study which would result in a draft Convention for the Protection of Historic Buildings and Works of Art in Times of War presented to the League of Nations' Council and General Assembly in 1938. The International Museums Office ceased its functions in 1946 with the creation of the United Nations system, UNESCO and International Council of Museums (ICOM).*

οποία τονίστηκε η υποχρέωση που έχει κάθε κυβέρνηση να προετοιμαστεί και να οργανωθεί σε καιρό ειρήνης για την προστασία των ιστορικής αξίας κτιρίων και έργων τέχνης για ενδεχόμενο καιρό πολέμου. Όλα τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη θα πρέπει να απέχουν από κάθε πράξη εχθροπραξίας σε ορισμένα προσημειωμένα καταφύγια πολιτιστικών αγαθών και επίσης συμπεριλαμβανόταν και η χρήση διακριτικών σημάτων. Το νομοσχέδιο της Σύμβασης έγινε θερμώς αποδεκτό και εγκρίθηκε από την Επιτροπή Πνευματικής Συνεργασίας της Κοινωνίας των Εθνών και δραστικές προσπάθειες επιχειρήθηκαν από την επιστημονική κοινότητα ώστε να μπορέσουν να εφαρμοστούν οι αρχές της στον ραγδαία εξελισσόμενο Ισπανικό Εμφύλιο Πόλεμο. Το ίδιο χρονικό διάστημα πιεζόταν και η σύγκληση Διακυβερνητικής Διάσκεψης ώστε να προωθηθεί το σχέδιο. Η κλίμακα των πολιτιστικών (όπως και των ανθρώπινων) φρικαλεοτήτων σε συνδυασμό με τις γραφικές επιδείξεις από των ευρείας κλίμακας βομβαρδισμών από αέρος χρησιμοποιώντας τα καινούργια γερμανικά πολεμικά αεροσκάφη διαφόρων τύπων, συμπεριλαμβανομένων και των καταδυτικών και άλλων βομβαρδιστικών καθώς και άλλου τύπου βαρύ οπλισμό, σήμανε συναγερμό. Σημαντικό θέμα προέκυψε με την εκκένωση του μουσείου Prado από την ad hoc επιτροπή με επικεφαλής των πρόεδρων γαλλικών μουσείων D.Weill. Η εκκένωση έλαβε χώρα κατόπιν συμφωνίας της κυβέρνησης και των επαναστατημένων δημοκρατικών δυνάμεων. Οι θησαυροί του Prado μεταφέρθηκαν στην Γενεύη και ετέθησαν υπό φύλαξη με την εποπτεία του Γενικού Γραμματέα της Κοινωνίας των Εθνών. Επεστράφησαν επί Φράνκο.

Τα σημεία που πρέπει να επισημανθούν όσον αφορά στο γεγονός είναι η εκκένωση που λαμβάνει χώρα με συμφωνία των εμπολέμων, η φύλαξη σε ουδέτερη χώρα, και η επίβλεψη από διεθνή οργανισμό όπως και η επιστροφή στη χώρα από την στιγμή της επικράτησης και αναγνώρισης μιας των εμπολέμων δυνάμεων¹⁰. Επιπλέον, με

---

¹⁰ ΚΩΣΤΑΣ ΧΑΤΖΗΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ: « Προσεγγίσεις στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο », Εκδόσεις Ι.Σιδέρης, Προστασία Πολιτιστικών Αγαθών κατά την διάρκεια Ενόπλων Συγκρούσεων, σελ. 246

την διαμαρτυρία για τις πολλές Ισπανικές επιθέσεις σε ιστορικές πόλεις και μνημεία, επιστήμονες και δημόσιες αρχές σε πολλά μέρη της Ευρώπης ξεκίνησαν να προετοιμάζονται με προφυλάξεις από τις αεροπορικές επιδρομές σε πολλά μουσεία και μνημεία, συμπεριλαμβάνοντας και σχέδια εκκένωσης σε χώρους ασφαλείας – έτσι όπως προτάθηκε από το κείμενο της Σύμβασης του Γραφείου Διεθνών Μουσείων. Δυστυχώς, με την επικείμενη απειλή του Β' Παγκοσμίου Πολέμου περαιτέρω επεξεργασία του κειμένου ανεστάλη.

Την 1^η Σεπτέμβρη 1939, ο Πρόεδρος Ρούσβελτ επικοινωνήσε με τις κυβερνήσεις της Γερμανίας, Γαλλίας, Πολωνίας και Ηνωμένου Βασιλείου απαιτώντας δεσμεύσεις εκ μέρους των, πως σε περίπτωση ενόπλων συγκρούσεων δεν θα επιχειρήσουν εναέριες επιθέσεις σε άμαχο πληθυσμό και σε ανυπεράσπιστες πόλεις. Οι τέσσερις πιθανοί εμπόλεμοι αντέδρασαν θετικά, εγγυώμενοι προστασία σε περιοχές μη στρατιωτικού ενδιαφέροντος μέσω αμοιβαίων δεσμεύσεων και εγγυήσεων σε επερχόμενες εχθροπραξίες. Μία θεμελιώδης αλλαγή στρατηγικής επήλθε στα τέλη Μαρτίου του 1942 με τον βρετανικό βομβαρδισμό της ανυπεράσπιστης ιστορικής πόλης Lubeck, κατά παράβαση των ρητών διατυπώσεων του Σεπτεμβρίου του '39. Αυτό οδήγησε αίφνης τους Γερμανούς σε βομβαρδιστικές επιθέσεις αντιπάλων τον Απρίλιο και Ιούνιο του 1942 στις ιστορικές πόλεις Exeter, Bath, Norwich, York και Canterbury. Με την εγκατάλειψη των δεσμεύσεων υπήρξε μια σφοδρή κλιμάκωση μαζικών βομβαρδισμών σε άμαχο πληθυσμό και από τις δύο πλευρές με την πρόφαση ή και καθόλου στρατιωτικών σκοπιμοτήτων με αποκορύφωμα τις επιθέσεις πυραύλων στο Λονδίνο και την καταστροφή της Δρέσδης το 1945.

Κατά την διάρκεια συμμαχικών διεργασιών στην Ιταλία το 1943, οι Σύμμαχοι αντάλλαξαν ποικίλες διαβεβαιώσεις ότι θα σεβαστούν εκκλησίες και θρησκευτικά ιδρύματα με την προϋπόθεση ότι δεν χρησιμοποιούνται για στρατιωτικούς σκοπούς. Το αρχαίο αβαείο του Αγίου Βενέδικτου στο Μόντε Κασσίνο της Ιταλίας συμπεριλήφθηκε στην λίστα των κτηρίων που θα προστατεύονταν.

Οι γερμανικές δυνάμεις συμπεριέλαβαν την κορυφογραμμή όπου βρισκόταν το αβαείο στα αμυντικά τους σχέδια, αλλά έδωσαν εντολές να μην χρησιμοποιηθεί το ίδιο. Η απόφαση παρόλα αυτά δεν κατέστη επαρκής για να αποφύγει τον βομβαρδισμό του μοναστηριού. Στις 15 Φεβρουαρίου του 1943 το μοναστήρι βομβαρδίστηκε, καταστρέφοντάς το ολοσχερώς και προκαλώντας τον θάνατο σε περίπου 300 με 400 άτομα που προσέφυγαν εκεί.

Παράλληλα με τις καταστροφές ιστορικών μνημείων, εκτεταμένη ήταν και η λεηλασία των έργων τέχνης που έλαβε χώρα και από δημόσια ιδρύματα και από ιδιώτες, κυρίως αλλά όχι αποκλειστικά από τους Ναζί. Οι Ρώσοι επίσης έλαβαν ευγενής μερίδα από τα λάφυρα. Οι Γερμανοί ισχυρίζονται ότι οι Ρώσοι λεηλάτησαν περίπου 200.000 έργα τέχνης, 2.000.000 βιβλία και «τρία χιλιόμετρα» αρχαιακό υλικό. Περιστασιακά γινόταν επίκληση της Σύμβασης της Χάγης του 1907 για να εμποδιστεί η λεηλασία από τον ισχυρότερο και η καταστροφή πολιτιστικών χώρων. Για παράδειγμα ο Count Franz Wolf Metternich -ένας λαϊκός ιστορικός τέχνης τοποθετήθηκε κάποια στιγμή ως επικεφαλής στο Γραφείο των Γερμανικών Τεχνών και Μνημείων – επικαλέστηκε το Άρθρο 46 των Κανονισμών της Σύμβασης της Χάγης για να εμποδίσει την μετακίνηση αντικειμένων από το Παρίσι. Ακόμη, οι Ηνωμένες Πολιτείες τήρησαν τις αρχές της Σύμβασης του 1907 όταν επέλεξαν να μην βομβαρδίσουν το Κyoto στην Ιαπωνία λόγω της μεγάλης πολιτιστικής κληρονομιάς της πόλης.

Το 1945 το Διεθνές Στρατιωτικό Δικαστήριο της Νυρεμβέργης ¹¹ όρισε ρητά ότι σύμφωνα με το 6 (b) του Καταστατικού του, η

---

¹¹ Βλέπε την Χάρτα του Διεθνούς Στρατιωτικού Δικαστηρίου της Νυρεμβέργης, ο οποίος θεσπίστηκε δια Συμφωνίας που υπεγράφη το 1945 από την Γαλλία, τη Σοβιετική Ένωση, το Ηνωμένο Βασίλειο, και τις ΗΠΑ. Το ίδιο προβλέπεται (όπως στο 6b) και στο άρθρο 3e (μαζί με την «δήμευση, καταστροφή ή ηθελημένη ζημία σε μνημεία αφιερωμένα στην θρησκεία, φιλανθρωπία και παιδεία, στις τέχνες και επιστήμες, ιστορικά μνημεία και έργα τέχνης και

ληλασία ιδιωτικής περιουσίας κατά την διάρκεια πολέμου μπορεί να αποτελέσει έγκλημα σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο. Στην τελική κρίση του το Δικαστήριο όρισε ότι συγκεκριμένες λεηλασίες που διαπράχθηκαν μετά την 1^η Σεπτεμβρίου 1939 αποτελούν έγκλημα κατά της ανθρωπότητας.

Ως αποτέλεσμα της μαζικής καταστροφής της πολιτιστικής κληρονομιάς κατά την διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου μία συντονισμένη διεθνής προσπάθεια επιχείρησε να συντάξει νέες νομικές διατάξεις για την διασφάλισή της σε περίοδο ενόπλων συγκρούσεων. Το αποτέλεσμα αυτό της προσπάθειας ήταν η σύνταξη, υπό την αιγίδα της Unesco, της Σύμβασης για την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς σε Περίοδο Ενόπλων Συγκρούσεων και το Πρωτόκολλο για την Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς σε Περίοδο Ενόπλων Συγκρούσεων, τα οποία και τα δύο ήταν έτοιμα προς υπογραφή στην Χάγη το 1954.¹²

Η Έννοια Της Κοινής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας

Η έννοια της ανθρωπότητας συναντάται για πρώτη φορά στις Συμβάσεις του 1907 σε ό,τι αφορούσε το δίκαιο του πολέμου. Το 1915 χρησιμοποιήθηκε από τις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής για τον χαρακτηρισμό της γενοκτονίας των Αρμενίων από τον Οθωμανικό στρατό ως «εγκλήματος κατά της ανθρωπότητας και του πολιτισμού». Από εκεί και έπειτα διευρύνθηκε η έννοια της ανθρωπότητας μέσα από τις διάφορες Συμβάσεις (Σύμβαση για την Ανταρκτική του 1959, Σύμβαση για το Διάστημα του 1967, Σύμβαση για την Σελήνη του 1979) . Με την Διάσκεψη της Στοκχόλμης το 1972 η προστασία του περιβάλλοντος εντάσσεται στην διεθνή πολιτική ημερήσια διάταξη και συνδέεται άμεσα με την επιβίωση της ανθρωπότητας. Την ίδια χρονιά, υπογράφεται στην Σύμβαση της

επιστήμης (art.3d) του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για την Πρώην Γιουγκοσλαβία (Σύσταση της Επιτροπής Ασφαλείας 827/25.5.1993). Βλέπε επίσης το άρθρο 8 παρ. 2b xiii του Κανονισμού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου που θεσπίστηκε το 1998 στην Ρώμη.

¹² KEVIN CHAMBERLAIN : “ *War and Cultural Heritage*”, An Analysis of the 1954 Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its Two Protocols, Institute of Art and Law, Great Britain 2004, pg.7-12

UNESCO η προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς, στην οποία αναδεικνύεται η ανάγκη διάσωσης για όλη την οικουμένη μνημείων και τοποθεσιών εξαιρετικού φυσικού ή πολιτιστικού κάλλους. Καθοριστικό ρόλο εκείνη την περίοδο κατείχε και η προσπάθεια κωδικοποίησης του νέου Δικαίου της Θάλασσας με την σχετική Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών το 1982. Πρόκειται για το πιο πλήρες, έως σήμερα, σύστημα διαχείρισης της κοινής κληρονομιάς της ανθρωπότητας ενώ συνέβαλε στην ενδυνάμωση της διάστασης των δικαιωμάτων της ανθρωπότητας σε περιοχές εκτός εθνικής κυριαρχίας ή δικαιοδοσίας. Ακολούθησε η Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το περιβάλλον στο Ρίο το 1992, στην οποία διαφαίνεται η ανάγκη αντιμετώπισης των μεγάλων σύγχρονων οικονομικών και κοινωνικών ζητημάτων από το σύνολο των κρατών. Ακολούθησε η Διακήρυξη στο Γιοχάνεσμπουργκ δέκα χρόνια αργότερα, αλλά η διαμόρφωση της έννοιας της ανθρωπότητας φαίνεται να ολοκληρώνεται με την ανάπτυξη της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης (από το 1979 έως σήμερα), επιστρέφοντας στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και στη προστασία από τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας. Το Συμβούλιο Ασφαλείας στο πλαίσιο του Κεφαλαίου VII του Χάρτη δημιούργησε το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την πρώτη Γιουγκοσλαβία και το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την Ρουάντα ενώ τον Ιούλιο του 1998 υιοθετήθηκε το Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου. Η δημιουργία ενός μόνιμου συστήματος ποινικής δικαιοσύνης και η τάση ανάπτυξης ενός νομικού και θεσμικού πλαισίου οικουμενικής εμβέλειας για την διαχείριση των αγαθών που θεωρούνται σημαντικά για την ανθρωπότητα, έλαβαν χώρα σχεδόν αποκλειστικά στο πλαίσιο του συστήματος των Ηνωμένων Εθνών. Το γεγονός αυτό φανερώνει την συμβολή του οργανισμού και των ειδικευμένων οργανώσεων στις προσπάθειες για τον δίκαιο καταμερισμό του φυσικού πλούτου, την προστασία περιοχών και μνημείων, την προαγωγή αξιών και προτύπων συμπεριφοράς θεμελιώδους σημασίας για την επιβίωση της

ανθρωπότητας καθώς και την προσπάθεια συλλογικής αντιμετώπισης των προβλημάτων που ανακύπτουν¹³.

Η έννοια της κοινής κληρονομιάς της ανθρωπότητας στο πλαίσιο του δικαίου της θάλασσας συναντάται στην πιο εξελιγμένη και ορθολογική μορφή της σε σχέση με άλλα πεδία του διεθνούς δικαίου. Η έννοια εντοπίζεται στο πλαίσιο της πρώτης Επιτροπής της Γενικής Συνέλευσης το 1967 όπου χαρακτηρίστηκε ως «κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας» ο διεθνής βυθός και το υπέδαφός του. Από την υιοθέτηση του πρώτου ψηφίσματος της Γενικής Συνέλευσης σχετικά με το καθεστώς του διεθνούς βυθού το 1970 έως την συνομολόγηση της νέας Σύμβασης για το δίκαιο της θάλασσας το 1982, η ιδέα της κοινής κληρονομιάς συνδέθηκε με την δημιουργία ενός διεθνούς καθεστώτος για την διαχείριση του βυθού και του υπεδάφους των θαλασσών πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας από το σύνολο της διεθνούς κοινότητας. Η έννοια συναντάται και σε κείμενο συμφωνίας στα πλαίσια του δικαίου του διαστήματος χωρίς ωστόσο την θεσμική εμβάθυνση που παρουσιάζεται στα πλαίσια του δικαίου της θάλασσας.

Η ανάπτυξη του δικαίου της βιο-ηθικής , δηλαδή ζητήματα που αφορούν τον τομέα της βιογενετικής και την αξιοποίησή της προς όφελος της ανθρωπότητας , συνιστά ένα νέο πεδίο του διεθνούς δικαίου. Συγκεκριμένα, μόλις το 1997 η Γενική Διάσκεψη της Unesco υιοθέτησε την Οικουμενική Διακήρυξη σχετικά με το ανθρώπινο γονιδίωμα και τα ανθρώπινα δικαιώματα το οποίο χαρακτηρίζεται ως «συμβολικά κληρονομιά της ανθρωπότητας» (άρθρο 1).

Στο δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα συγκροτήθηκε μια οικουμενική περιβαλλοντική συνείδηση και συνδέθηκε η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος με την επιβίωση της ανθρωπότητας. Το διεθνές δίκαιο περιβάλλοντος όπως διαμορφώθηκε στα πλαίσια των Διασκέψεων των Ηνωμένων Εθνών για το Ανθρώπινο Περιβάλλον (Στοκχόλμη 1972) , του Περιβάλλοντος και της

---

¹³Πιο αναλυτικά βλ. ΑΝΤΩΝΙΑ ΖΕΡΒΑΚΗ: « Η έννοια της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς της ανθρωπότητας: Η συμβολή της UNESCO», Δημοσιεύματα Έδρας UNESCO Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Αθήνα 2010, , σελ.21-38

Ανάπτυξης (Ρίο 1992) και της Βιώσιμης Ανάπτυξης (Γιοχάνεσμπουργκ 2002) προάγει την διεθνή πολιτική και συνεργασία για την προστασία του περιβάλλοντος. Σε αντίθεση με τα δίκαια της θάλασσας και του διαστήματος, στα οποία η ανάπτυξη της έννοιας της κοινής κληρονομιάς της ανθρωπότητας οφειλόταν κυρίως στην επιθυμία των κρατών να συμμετέχουν στην αξιοποίηση των πόρων και ευκαιριών κάποιων περιοχών, στο δίκαιο του περιβάλλοντος εξέχοντα ρόλο κατείχε η κοινή μέριμνα των κρατών για το περιβάλλον ως αγαθού που ανήκει στο σύνολο της ανθρωπότητας με αδιαμφισβήτητες αρχές όπως της πρόληψης, της προφύλαξης, της ευθύνης, της βιώσιμης ανάπτυξης¹⁴.

Η διεθνής συνείδηση για την Έννοια της κοινής Υλικής και Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Το νομικό πλαίσιο για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και την προώθηση της διεθνούς συνεργασίας στον τομέα του πολιτισμού έχει τις ρίζες του στις εθνικές πολιτικές του 19^{ου} αιώνα και τις μεταγενέστερες πρωτοβουλίες που ελήφθησαν στο πλαίσιο του συστήματος της Κοινωνίας των Εθνών. Το 1922 το Συμβούλιο της Κοινωνίας των Εθνών συνέστησε την Επιτροπή Πνευματικής Συνεργασίας, η οποία στόχευε στην προσέγγιση των εθνών μέσω της πνευματικής δημιουργίας. Γύρω από την Επιτροπή, αναπτύχθηκε ένα δίκτυο οργανισμών με επίκεντρο το Διεθνές Ινστιτούτο Πνευματικής Συνεργασίας, θεσμό ο οποίος ανέπτυξε σημαντική δραστηριότητα και έθεσε τα θεμέλια για την συνεργασία των κρατών στο εν λόγω πεδίο κατά το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα.

Συγκεκριμένα, από το 1907 στις Συμβάσεις της Χάγης για το δίκαιο του πολέμου επιδιώχθηκε η διασφάλιση των πολιτιστικών αγαθών που ανήκαν σε μία χώρα από πιθανές εμπόλεμες καταστάσεις και πράξεις εναντίον της. Κατά βάση, στόχευαν στην προστασία της ιδιοκτησίας της κυριαρχίας μιας χώρας. Τα προστατευόμενα αγαθά

---

¹⁴ Πιο αναλυτικά βλ. ΑΝΤΩΝΙΑ ΖΕΡΒΑΚΗ: « Η έννοια της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς της ανθρωπότητας: Η συμβολή της UNESCO», Δημοσιεύματα Έδρας UNESCO Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Αθήνα 2010, σελ.31-38

θεωρήθηκαν εθνική ιδιωτική περιουσία. Καταστροφή ή ζημία στην προστατευόμενη περιουσία, στον βαθμό που δεν δικαιολογείται στρατιωτική αναγκαιότητα, εθεωρείτο παράβαση που διαπράττεται ενάντια στην ιδιωτική περιουσία της χώρας. Το ζήτημα δηλαδή της προστασίας της περιουσίας συνέπεσε στο πεδίο εφαρμογής του διεθνούς δικαίου εκείνο τον καιρό. Το ίδιο σκεπτικό ουσιαστικά διαμορφώθηκε και το 1954 με την Σύμβαση της Χάγης για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε περίοδο ένοπλης σύρραξης. Το Προοίμιο όμως της Σύμβασης αυτής ήταν αυτό που στιγμάτισε την ανάδυση μιας καινούργιας διεθνούς συνείδησης, η οποία θεώρησε πως η πολιτιστική κληρονομιά είναι άξια προστασίας για την έμφυτη αξία της, ανώτερης από κάθε εθνικό σύνορο και σκοπιμότητα. Παρόλο που οι επιχειρησιακές απόψεις της Σύμβασης του 1954 διατήρησαν μια δομή προερχόμενη από ένα σύστημα σχέσεων αμοιβαιότητας μεταξύ κρατών βασιζόμενων στην δήλωση των πολιτιστικών αγαθών ως εθνική περιουσία, η συνείδηση ότι «η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι μεγάλης σπουδαιότητας για όλους τους λαούς απανταχού της γης και είναι σημαντικό αυτή η κληρονομιά να χαίρει διεθνούς προστασίας» βρήκε ρητή έκφραση στο Προοίμιο. Στο τελευταίο επίσης εκφράστηκε ότι « η ζημία σε πολιτιστική περιουσία που ανήκει σε οποιοδήποτε λαό απόλυτα σημαίνει ζημία στην πολιτιστική κληρονομιά όλης της ανθρωπότητας, καθώς κάθε λαός κάνει την συνεισφορά του στον πολιτισμό των λαών της γης».

Η καινούργια συνείδηση που εκφράστηκε με αυτές τις δηλώσεις αποτέλεσε τον λόγο ύπαρξης της Σύμβασης της Παγκόσμιας Κληρονομιάς, που υιοθετήθηκε από την Γενική Διάσκεψη της Unesco στις 16 Νοεμβρίου του 1972, η οποία βασίστηκε στην καταδίκη ότι « η υποβάθμιση ή εξαφάνιση κάθε είδους πολιτιστικής ή φυσικής κληρονομιάς αποτελεί εξαθλίωση της κληρονομιάς όλων των εθνών του κόσμου». Θεμελιωμένη από μία εκλεκτική προσέγγιση, η Σύμβαση Παγκόσμιας Κληρονομιάς συνδυάζει τα συνυπάρχοντα συμφέροντα κάθε ενός κράτους στην προστασία της δικής τους εθνικής περιουσίας καθώς και τα συμφέροντα της διεθνούς κοινότητας ως ολότητα στην διασφάλιση των πολιτιστικών και

φυσικών θησαυρών, ανεξαρτήτως της προέλευσής τους ή της τοποθεσίας τους, ως αναντικατάστατες μορφές – εκφράσεις της ομορφιάς και τις ποικίλες εκφάνσεις της ανθρώπινης ιδιοφυίας και της μεγαλοπρέπειας των λαών της γης. Η υιοθέτηση της Σύμβασης της Παγκόσμιας Κληρονομιάς αντιπροσωπεύει ένα κρίσιμο βήμα στην εξέλιξη μιας καινούργιας νομικής προσέγγισης για την προστασία της παγκόσμιας κληρονομιάς. Η Σύμβαση εγκαθίδρυσε ένα σύστημα από διασφαλίσεις που στην πράξη έχει αποδειχθεί πράγματι ικανό στην διατήρηση της ακεραιότητας των πιο σημαντικών τεκμηρίων την παγκόσμιας κληρονομιάς ακόμη και σε περιπτώσεις δυσμενών πράξεων των κρατών που βρίσκονται τα συγκεκριμένα τεκμήρια. Έτσι οδηγεί σε πολλές περιπτώσεις στην αποτελεσματική επικράτηση του παγκοσμίου ενδιαφέροντος της διεθνούς κοινότητας πάνω από τα τοπικιστικά συμφέροντα των κρατών.

Το επόμενο μεγάλο βήμα που χαρακτηρίζει την διεθνή νομική δράση που αφορά την πολιτιστική κληρονομιά αντιπροσωπεύθηκε από την επέκταση των άυλων τεκμηρίων μιας τέτοιας κληρονομιάς. Το συμφωνητικό για την διασφάλιση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς τελικώς οριστικοποιήθηκε με την υιοθέτηση της Σύμβασης για την Διασφάλιση της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς (ICH Convention) το 2003¹⁵, η οποία θεωρήθηκε ότι αποτελεί «το κύριο κίνητρο της πολιτισμικής ποικιλομορφίας καθώς και μία εγγύηση της βιώσιμης ανάπτυξης», βαθιά συνυφασμένο με την «υλική, πολιτιστική και φυσική κληρονομιά» παρέχοντας σε ομάδες και κοινότητες «μια συναίσθηση της ταυτότητας και συνέχειας, προωθώντας έτσι τον σεβασμό για την πολιτισμική ποικιλομορφία και ανθρώπινη δημιουργία». Με αυτόν τον τρόπο, η αντίληψη της διεθνούς κοινότητας εξελίχθηκε προς ένα ολιστικό και πνευματικό όραμα του πολιτισμού, αγκαλιάζοντας όχι μόνο τις οπτικά – εξαιρετικές εκδηλώσεις της πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά και τα τεκμήρια εκείνα –παρ'όλο τον άυλο χαρακτήρα τους - τα οποία είναι

---

¹⁵ Η Σύμβαση Κυρώθηκε με το Νόμο 3521/2006 από την Ελληνική Κυβέρνηση

αυστηρά συνυφασμένα με την ταυτότητα όλων των ανθρώπινων κοινοτήτων.

Η ιδέα του ζώντος πολιτισμού είχε κατά συνέπεια αναπτυχθεί ως ολότητα από ιδιοσυγκρασιακές, συναισθηματικές και πνευματικές ιδιότητες χαρακτηρίζοντας οποιαδήποτε ανθρώπινη ομάδα. Ο πλούτος και η αξία του ζώντος πολιτισμού εκτιμάται ιδιαίτερα μέσα από την κατανόηση της αξίας της ποικιλομορφίας ως ένα εργαλείο κοινού εμπλουτισμού γνώσεων των ανθρώπων. Ήταν αυτός ο λόγος που η Σύμβαση για την Διασφάλιση της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς (ICH Convention) συμπληρώθηκε από την Σύμβαση της Ποικιλομορφίας και Προώθησης των Πολιτιστικών Μορφών το 2005¹⁶. Αφήνοντας κατά μέρος τις προθέσεις που συνδέονται με το εμπόριο, οι οποίες μπορεί να είχαν επηρεάσει το πεδίο εφαρμογής και το περιεχόμενο της Σύμβασης, αντικειμενικά αντιπροσωπεύει ένα πολύ σημαντικό βήμα στην επιβεβαίωση ενός ανθρώπινου και δυναμικού οράματος του πολιτισμού, το οποίο είναι συνεπές με τις βασικές αξίες που έχουν επιδιωχθεί από την διεθνή κοινότητα, ιδιαίτερα ανθρώπινα δικαιώματα και δικαιώματα των λαών¹⁷.

---

¹⁶ Η Σύμβαση κυρώθηκε με το Νόμο 3528 από την Ελληνική κυβέρνηση τις 22 Δεκεμβρίου το 2006

¹⁷ TOSHIYUKI KONO AND STEVEN VAN UYTSEL : “*The Unesco Convention on the Diversity of Cultural Expressions A Tale of fragmentation in International Law*”, *The evolution of International Law on Culture: From Cultural Property ,Through Cultural Heritage, to a Holistic Vision of Culture*, Intersentia Publishing Ltd 2012, (eds.), pg.128

ΜΕΡΟΣ ΙΙ: Η διαμόρφωση του Δικαίου της Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Η Έννοια του Δικαίου της Πολιτιστικής Κληρονομιάς¹⁸

Από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα όπου συντάσσονταν τα πρώτα σχετικά διεθνή νομικά κείμενα του μέχρι και σήμερα το Δίκαιο της Πολιτιστικής Κληρονομιάς βρίσκεται σε διαρκή εξέλιξη και ανάπτυξη, ενώ η γενική τάση φαίνεται να είναι υπέρ της προστασίας των ‘κρατών-εξαγωγέων’ ή ‘κρατών-πηγής’ πολιτιστικών αγαθών. Αναπτύχθηκε γύρω από δύο βασικούς άξονες : **α) αυτόν της προστασίας των πολιτιστικών αγαθών κατά την διάρκεια πολέμου και β) αυτόν της προστασίας των πολιτιστικών αγαθών σε καιρό ειρήνης.** Στον τελευταίο αυτό άξονα βάρος έχει τεθεί σε περιπτώσεις κλοπής, παράνομης ανασκαφής και εξαγωγής πολιτιστικών αγαθών από τις χώρες προέλευσής τους. Το δίκαιο βέβαια της πολιτιστικής κληρονομιάς περιλαμβάνει και άλλες πτυχές του πολιτισμού, όπως για παράδειγμα την προστασία και την συντήρηση των πολιτιστικών αγαθών εν γένει. Παρόλο που το δίκαιο της πολιτιστικής κληρονομιάς έχει αναπτυχθεί ως ένας μικρός τομέας του διεθνούς δικαίου, περιλαμβάνει τόσο τομείς του εθνικού δικαίου (όπως αστικό, εμπορικό, ποινικό, κ.ο.κ.) όσο και δίκαιο ευρύτερων περιφερειών (για παράδειγμα το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή των κρατών της Κοινοπολιτείας). Θα μπορούσαμε να πούμε ότι το δίκαιο της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι ένα αμάλγαμα μερικότερων τομέων του δικαίου όπως δημόσιου διεθνούς, ιδιωτικού διεθνούς, ιδιωτικού δικαίου, κ.ο.κ.

Πρέπει να λεχθεί πως δεν υπάρχει μια διεθνώς αποδεκτή έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η έννοια αυτή διαφέρει ανάλογα με την θεωρία που ακολουθεί κανείς, την εφαρμοστέα νομοθεσία, την πολυμερή ή διμερή συνθήκη και το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα. Είναι επίσης μία έννοια που βρίσκεται σε εξέλιξη. Κάθε κράτος ορίζει

---

¹⁸ Βλέπε πιο αναλυτικά ΕΙΡΗΝΗ Α. ΣΤΑΜΑΤΟΥΔΗ : “Ημερίδα Προστασία και Επιστροφή των Πολιτιστικών Αγαθών”, Αθήνα Αμφιθέατρο Νέου Μουσείου Ακροπόλεως, Εκδόσεις Σάκκουλα 2011, Αρχές και Τάσεις στο Δίκαιο της Πολιτιστικής Κληρονομιάς , σελ. 150

με διαφορετικό τρόπο τι είναι αυτό το οποίο κατά την γνώμη ή τις ανάγκες του πρέπει να προστατευθεί, τόσο ως προς το είδος όσο και ως προς την αξία ή την χρονική περίοδο. Τα κράτη τα οποία είναι εισαγωγείς συνήθως επιθυμούν ένα στενό ορισμό της έννοιας, προκειμένου να διαφυλάξουν όσο το δυνατόν περισσότερα πολιτιστικά αγαθά εντός των συνόρων τους. Τα κράτη εξαγωγείς επιθυμούν έναν ευρύ ορισμό της έννοιας, προκειμένου να μπορούν να εισαγάγουν χωρίς δυσκολίες πολιτιστικά αγαθά είτε ως μέρος συλλογών είτε για εμπορία. Η αποτελεσματική ωστόσο προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς μίας χώρας δεν μπορεί να εξαρτάται από τον ορισμό που της δίνουν τρίτα κράτη, τα οποία ενδεχομένως αντλούν συμφέροντα από αυτό. Συνεπώς βασική αρχή είναι κάθε κράτος να ορίσει το ίδιο ποια είναι η πολιτιστική του κληρονομιά. Ο ορισμός αυτός πρέπει να γίνεται σεβαστός από τα άλλα κράτη. Η αρχή αυτή αναγνωρίζεται στο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε μεγάλο βαθμό αλλά και σε κάποιες διεθνείς συμβάσεις.

Οι αρχαιότητες που βρίσκονται σήμερα σε πολλά μουσεία και συλλογές του κόσμου αποκτήθηκαν στο πέρασμα των ετών ποικιλοτρόπως. Πόλεμοι, κατοχή, εχθροπραξίες, πολιτικές αναταραχές, αποικιοκρατία ή μία μίξη όλων των ανωτέρω συνιστούν κάποια παραδείγματα. Η κλοπή πολιτιστικών αγαθών, η παράνομη ανασκαφή τους και η εξαγωγή τους περιλαμβάνονται στους τρόπους παράνομης απόκτησης πολιτιστικών θησαυρών. Τα αγαθά που αποκτήθηκαν με αυτούς τους τρόπους κατέληξαν σε μουσεία της δύσης κυρίως, λόγω των οικονομικών μέσων που διέθεταν ώστε να τα αποκτήσουν. Στις περιπτώσεις αποικιοκρατίας η συλλογή πολιτιστικών αγαθών αποτέλεσε μέσο ανάδειξης, ανωτερότητας και γοήτρου στους ευκατάστατους και ευγενείς. Όταν όμως τα κράτη αυτά ανεξαρτητοποιήθηκαν και αποκαταστάθηκε η πολιτική τους σταθερότητα δημιουργήθηκε αυτόματα η ανάγκη επαναπροσδιορισμού της ταυτότητας τους με συνέπεια την απαίτηση επαναπατριισμού των αγαθών. Καθώς στα αγαθά αυτά στηρίζεται ο επαναπροσδιορισμός ενός έθνους, η επιστροφή στις ρίζες του, η στερέωση της πολιτιστικής και εθνικής τους ταυτότητας, στην οποία στήριξε και την ανεξαρτησία του. Οι

μεγάλες συλλογές που δημιουργήθηκαν, τα μουσεία και οι συλλέκτες προσπάθησαν να κατοχυρώσουν νόμιμα τις συλλογές τους έτσι ώστε να μπορέσουν να αρνηθούν οποιοδήποτε αίτημα για επιστροφή και αποκατάσταση. Μια σειρά από θεωρίες διαμορφώθηκαν και εξελίχθηκαν με το πέρασμα του χρόνου (πχ. αντικειμενο-κεντρική θεωρία, θεωρία του διεθνισμού ή κοσμοπολιτισμού, θεωρία του παγκόσμιου ή εγκυκλοπαιδικού μουσείου).

Όμως έχει γίνει αισθητό πλέον πως η αξία ενός πολιτιστικού αγαθού έγκειται στην σχέση του με το πολιτιστικό, φυσικό, αρχαιολογικό, εθνογραφικό, θρησκευτικό του περιβάλλον και όχι ως αντικείμενο μόνο του. Η σχέση δηλαδή του αγαθού αυτού με τους ανθρώπους και τον τόπο το οποίο αυτό προήλθε και δημιουργήθηκε μέσα από τις αξίες και τις αρχές τους. Αποδίδει με λίγα λόγια το βέλτιστο της σημασίας του όταν αυτό είναι ενταγμένο και σε διάλογο με τα συγκείμενα ή τα συμφραζόμενα του.

Συμβάσεις, Συμφωνίες και άλλα Κείμενα

Στην βάση του δικαίου έχουμε σωρεία νομικών κειμένων με **αντικείμενο την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών στην χώρα προέλευσής τους** όπως :

- **Σύμβαση για τα κλαπέντα ή παρανόμως εξαχθέντα πολιτιστικά αγαθά της UNIDROIT** ¹⁹ (Ρώμη 1995)

---

¹⁹ Βλέπε <http://www.law-archaeology.gr/Index.asp?C=228> Η Σύμβαση της UNIDROIT «για την Επιστροφή Κλαπέντων ή Παρανόμως Εξαχθέντων Πολιτιστικών Αγαθών» (υιοθετήθηκε στις 24 Ιουνίου 1995 στη Ρώμη, τέθηκε σε ισχύ την 1η Οκτωβρίου 1998, ενσωματώθηκε στην ελληνική έννομη τάξη με το Ν. 3348/23.6.2005, ΦΕΚ Α' 144) θεωρείται παραπληρωματική της Διεθνούς Σύμβασης της UNESCO του 1970. Έχει στόχο την κάλυψη των κενών που δημιουργήθηκαν ήδη από τα πρώτα χρόνια εφαρμογής της τελευταίας. Έτσι, ενώ στα πλαίσια της UNESCO η προστασία των πολιτιστικών αγαθών αφορά μόνο τις σχέσεις μεταξύ κρατών, στα πλαίσια της UNIDROIT η προστασία επεκτείνεται και σε αξιώσεις ιδιωτών. Η Σύμβαση της UNIDROIT εισάγει, περαιτέρω, ένα νέο, ενιαίο, ειδικό ιδιωτικό δίκαιο για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών. Μεταξύ άλλων, ρυθμίζει από κοινού την κτήση εμπραγμάτων δικαιωμάτων από τον καλόπιστο τρίτο – ρύθμιση που αποτελεί ένα από τα πλέον συζητημένα νομικά ζητήματα σε υποθέσεις σχετικές με την

- **Σύμβαση Unesco** σχετικά με τα ληπτέα μέτρα για την απαγόρευση και παρεμπόδιση της παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβαση της κυριότητας πολιτιστικών αγαθών (Παρίσι 1970)
- **Σύμβαση της Κεντρικής Αμερικής** για την αποκατάσταση και την επιστροφή αρχαιολογικών, ιστορικών και καλλιτεχνικών αντικειμένων (Guatemala City 1995)
- Άλλες συμφωνίες είναι η Σύμβαση της αρχαιολογικής ιστορικής και καλλιτεχνικής κληρονομιάς των αμερικανικών εθνών (**San Salvador 1976**)
- Η **Οδηγία 93/7/ΕΟΚ**²⁰ του Συμβουλίου της 15^{ης} Μαρτίου 1993 σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν παράνομα απομακρυνθεί από το έδαφος κράτους μέλους, όπως έχει τροποποιηθεί.
- Ο **Κανονισμός (ΕΚ) 116/2009** του Συμβουλίου της 18^{ης} Δεκεμβρίου 2008, σχετικά με την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών (Κωδικοποιημένη έκδοση της Οδηγίας 3911/92 σχετικά με την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών, όπως έχει τροποποιηθεί)
- Μερικά παραδείγματα **διμερών συμφωνιών** είναι οι συμφωνίες μεταξύ Ελλάδας-Ελβετίας (2007), Ελλάδας –Κίνας (2008), ΗΠΑ – Μεξικού, ΗΠΑ-Περου, ΗΠΑ-Ιταλίας, ΗΠΑ-Κύπρου, Ιταλίας-Ελβετίας, Κίνας-Ιταλίας κτλ. Οι συμφωνίες αυτές προβλέπουν την απαγόρευση εισαγωγών συγκεκριμένων πολιτιστικών αγαθών (τα οποία προβλέπονται από τις εν λόγω συμφωνίες) και την συνεργασία για την άμεση επιστροφή τους.
- Στο ίδιο πνεύμα είναι και η **Συμφωνία της Κοινοπολιτείας (Commonwealth Scheme)** . Στο πλαίσιο αυτής της συμφωνίας ένα κράτος της Κοινοπολιτείας μπορεί να αιτηθεί την επιστροφή παρανόμως εξαχθέντων πολιτιστικών αγαθών τα οποία

επιστροφή πολιτιστικών αγαθών – όπως και την αποζημίωση του υπόχρεου επιστροφής κλαπέντος ή παρανόμως εξαχθέντος πολιτιστικού αγαθού, εφόσον αυτό περιήλθε στην κατοχή του καλόπιστα.

²⁰ Όπως αυτή τροποποιήθηκε με την οδηγία 96/100/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 17ης Φεβρουαρίου 1997 (L. 60/1.3.1997) σε εναρμόνιση και με την Οδηγία 2001/38/Ε.Κ (L. 187/10.7.2001) του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 5ης Ιουνίου 2001

βρίσκονται σε ένα άλλο κράτος της Κοινοπολιτείας το οποίο έχει συνυπογράψει την συμφωνία. Ενώ η συμφωνία αναφέρεται μόνο σε παρανόμως εξαχθέντα πολιτιστικά αγαθά στην πράξη θεωρείται ότι καλύπτει και τα κλεμμένα διότι ένα πολιτιστικό αγαθό που είναι κλεμμένο δεν θα μπορούσε ποτέ να λάβει άδεια εξαγωγής από την χώρα.

Σωρεία νομοθετημάτων υπάρχει επίσης σε **σχέση με τα πολιτιστικά αγαθά τα οποία έχουν μετακινηθεί σε περίοδο πολέμου** . Κάποιες από τις συμβάσεις αυτές έχουν κυρωθεί από ένα μεγάλο αριθμό κρατών και γι'αυτό μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελούν διεθνές εθιμικό δίκαιο. Μερικά παραδείγματα είναι:

- **Η Συνθήκη της Βεστφαλίας του 1648**
- Οι Κανονισμοί που έχουν προσαρτηθεί στην δεύτερη Συνθήκη για τους **Νόμους του κατά Ξηράν Πολέμου του 1899**
- Οι Κανονισμοί που έχουν προσαρτηθεί στην τέταρτη **Σύμβαση της Χάγης για τους Νόμους και τα Έθιμα του Πολέμου του 1907**
- Οι **Συνθήκες που συνήφθησαν αμέσως μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο**
- Η **Δήλωση του 1943 που έγινε στο Λονδίνο** σχετικά με την αποκατάσταση πολιτιστικών αγαθών που αφαιρέθηκαν κατά την διάρκεια της κατοχής από τους Ναζί
- Η **Σύμβαση της Χάγης του 1954** για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε περίπτωση πολέμου και τα δύο της τα πρωτόκολλα (1945 και 1999)

Υπάρχουν επίσης διατάξεις **ήπιου δικαίου** που προβλέπουν την επιστροφή στις χώρες προέλευσής τους. Ενδεικτικά κάποιες από αυτές είναι :

- Σχετικά με τα πολιτιστικά αγαθά που έχουν απομακρυνθεί από τις χώρες προέλευσής τους κατά την διάρκεια αποικιοκρατίας εφαρμογή έχουν η **Δήλωση της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών** για την αποαποικιοποίηση του 1960

- **Σύσταση της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών 3187 (ΧΧVIII) της 18^{ης} Δεκεμβρίου 1973 (Αποκατάσταση Έργων Τέχνης σε χώρες από τις οποίες απομακρύνθηκαν)**
- **Αναφορές του ICOM²¹ του 1976 και 1980**
- **«Έκκληση για Επιστροφή Αναντικατάστατων Πολιτιστικών Αγαθών σε Εκείνους που τα δημιούργησαν»²² του Γενικού Διευθυντή της Unesco στις 7 Ιουνίου 1978**
- **Οι Αρχές και Οδηγίες του 1995 για την Προστασία της Κληρονομιάς των Ιθαγενών** που διαμορφώθηκαν από την Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών
- **Σύσταση του Συμβουλίου Ασφαλείας** η οποία προβλέπει την επιστροφή στο Ιράκ πολιτιστικών αγαθών που απομακρύνθηκαν από την χώρα το 2003
- Τα **Άρθρα 3 και 4 του Διεθνούς Κώδικα Ηθικής του ICOM** για τους Εμπόρους πολιτιστικών αγαθών ιδίως με αυτά τα οποία έχουν προέλθει από παράνομες ανασκαφές ή έχουν αποκτηθεί παράνομα ή ανήθικα από επίσημους ανασκαφικούς χώρους ή μνημεία ή έχουν εξαχθεί παράνομα.

Σχετικά όμως με όλα τα παραπάνω μεγαλύτερη επιρροή αποτελεί η πρακτική της επιστροφής πολιτιστικών αγαθών που ακολουθείται διεθνώς και μάλιστα από κράτη-εισαγωγείς σε σχέση με αντικείμενα που αιτούνται κράτη-εξαγωγείς. Εδώ να τονίσουμε πως δεν υπάρχει κανών του διεθνούς δικαίου, ούτε του διεθνούς εθιμικού δικαίου αλλά ούτε του διεθνούς συμβατικού δικαίου που να υποχρεώνει το κράτος, στην επικράτεια του οποίου βρίσκονται παρανόμως εισαχθέντα πολιτιστικά αγαθά, να τα «αποδώσει» στο κράτος από την επικράτεια του οποίου παρανόμως απομακρύνθηκαν. Η επιστροφή ή απόδοση αφαιρεθέντων πολιτιστικών αγαθών στον τόπο προέλευσής τους επαφίεται στην καλή θέληση του κράτους

---

²¹ Το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (ICOM) ιδρύθηκε το 1946 ως μη κυβερνητικός διεθνής οργανισμός και αποτελεί συμβουλευτικό όργανο της Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών .

²² AMADOU-MAHTAR M'BOW, http://www.unesco.org/culture/laws/pdf/PealforReturn_DG_1978.pdf, ' A Plea for the Return of Irreplaceable Cultural Heritage to Those Who Created It' , (1978)

που τα «κατέχει» και αποτελεί πράξη πολιτικής γενναιοδωρίας και πολιτιστικής ευγένειας ενώ μπορεί να προκύψει μόνο από την αγαστή συνεργασία μεταξύ του παρανόμως κατέχοντος τα αγαθά αυτά κράτους και του διεκδικούντος και παρανόμως στερηθέντος αυτών κράτος²³. Οι επιστροφές καταδεικνύουν με άμεσο και απτό τρόπο το κοινό αίσθημα, τη νοοτροπία, την πεποίθηση για το τι είναι δίκαιο και ηθικό καθώς και για το τι εξυπηρετεί καλύτερα το συμφέρον της παγκόσμιας κοινότητας. Κι αυτό διότι η παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά δεν είναι όρος αντιθετικός προς την εθνική πολιτιστική κληρονομιά. Η τελευταία λειτουργεί ως όχημα για την πρώτη. Η χώρα προέλευσης έχει διεθνώς αναγνωριστεί ότι είναι ο καλύτερος θεματοφύλακας για πολιτιστικά αγαθά τα οποία προέρχονται από αυτήν ή είναι δεμένα με τον τόπο και την ιστορία της.

Δικαστική διεκδίκηση πολιτιστικών αγαθών

Εκτιμάται πως το παράνομο εμπόριο αρχαιοτήτων και έργων τέχνης αποτελεί την δεύτερη μεγαλύτερη εγκληματική δραστηριότητα παγκοσμίως μετά το εμπόριο ναρκωτικών. Επειδή το παράνομο αυτό εμπόριο είναι κυρίως διασυνοριακό απασχολεί όχι μόνο τις εθνικές και διεθνείς διωκτικές και διπλωματικές αρχές αλλά και το διεθνές δίκαιο- δημόσιο και ιδιωτικό. Δυστυχώς σε πολλές περιπτώσεις πρακτικά προληπτικά ή κατασταλτικά μέσα προστασίας ή επαναπατρισμού κλοπιμαίων πολιτιστικών αγαθών είτε δεν είναι διαθέσιμα ή αποδεικνύονται αναποτελεσματικά. Έτσι η διεκδίκηση κλοπιμαίων πολιτιστικών αγαθών ακολουθεί πολλές φορές την δικαστική οδό, με τον κύριο του κλοπιμαίου να ενάγει τον παρόντα κάτοχό του, συνήθως στην χώρα του δεύτερου. Ένα από τα κρίσιμα ερωτήματα σε μια τέτοια δίκη είναι με ποιας χώρας το δίκαιο θα κριθεί η κυριότητα του πολιτιστικού αγαθού και θα

---

²³ ΒΥΡΩΝΑΣ ΜΑΤΑΡΑΓΚΑΣ: “Ημερίδα Προστασία και Επιστροφή των Πολιτιστικών Αγαθών”, Αθήνα Αμφιθέατρο Νέου Μουσείου Ακροπόλεως, Εκδόσεις Σάκκουλα 2011, Το θεσμικό πλαίσιο της διεθνούς συνεργασίας για την απόδοση ή επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών, σελ.219

αποφασιστούν τα αρμόζοντα μέτρα για την παράνομη αφαίρεση και κατακράτησή του.

Εάν η χώρα στην οποία διεξάγεται η δίκη (forum) δεσμεύεται από κάποια διεθνή σύμβαση επί του θέματος, τότε το δικαστήριο θα απαντήσει το ερώτημα σύμφωνα με την σύμβαση. Τα τελευταία χρόνια σχετικές συμβάσεις έχουν υιοθετηθεί υπό την αιγίδα της Συνδιάσκεψης της Χάγης, της Unesco, του Unidroit, και άλλων διεθνών οργανισμών. Δυστυχώς, η χρησιμότητα αυτών των συνθηκών είναι συνήθως περιορισμένη, είτε επειδή δεν έχουν αναδρομική ισχύ, είτε διότι δεν έχουν κυρωθεί από τις πλούσιες «χώρες της αγοράς», όπου συνήθως γίνεται η δίκη. Έτσι η απάντηση στο κρίσιμο ερώτημα του εφαρμοστέου δικαίου αφήνεται στο ιδιωτικό διεθνές δίκαιο της πολιτείας του forum.

Το 1991 το **Institute de droit International** υιοθέτησε ψήφισμα με το οποίο υποστήριξε την ανεπιφύλακτη εφαρμογή του δικαίου της χώρας, στην οποία την πολιτιστική κληρονομιά συγκαταλέγεται το συγκεκριμένο πράγμα. Το ψήφισμα ορίζει ότι « [η] μεταβίβαση της κυριότητας επί έργων τέχνης που ανήκουν στην πολιτιστική κληρονομιά της χώρας καταγωγής θα διέπεται από το δίκαιο αυτής της χώρας».

Επίσης, η **Σύμβαση του UNIDROIT** του 1995, η οποία εισάγει κανόνες ουσιαστικού δικαίου και όχι ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, προϋποθέτει ότι το δίκαιο της χώρας καταγωγής είναι το ελέγχον δίκαιο. Αυτό το δίκαιο καθορίζει αν το πολιτιστικό αγαθό έχει «κλαπεί» ή «παρانونόμως εξαχθεί». Σε καταφατική περίπτωση, η Σύμβαση επιβάλλει την επιστροφή του αγαθού στην χώρα καταγωγής, ανεξάρτητα με το τι προβλέπει το δίκαιο της άλλης χώρας.

Και οι δύο ανωτέρω προτάσεις είναι αξιέπαινες και οι λύσεις τους ευκαταίεες. Πράγματι, δεν θα έπρεπε κανείς να αμφιβάλλει ότι η χώρα καταγωγής έχει τον πιο στενό σύνδεσμο και την πιο δικαιολογημένη αξίωση εφαρμογής του δικαίου της για τον καθορισμό της κυριότητας αντικειμένων που ανήκουν στην

πολιτιστική της κληρονομιά. Δυστυχώς όμως, το γεγονός ότι μόνον τριάντα-δύο χώρες επέλεξαν να υπαχθούν στη Σύμβαση UNIDROIT²⁴- και καμία από αυτές δεν είναι «χώρες της αγοράς» (δηλ. πλούσιες χώρες, οι αγορές των οποίων προσελκύουν κλεμμένες αρχαιότητες)- πρέπει να μας προβληματίσει. Πρέπει να έχουμε μια πιο συγκαταβατική απάντηση στο σύνηθες επιχείρημα κατά της εφαρμογής του δικαίου της χώρας καταγωγής, ότι δηλαδή αποστερεί από τις χώρες της αγοράς την δυνατότητα προστασίας καλόπιστων τρίτων που αποκτούν δικαιώματα επί κλαπέντων αγαθών μετά την μεταφορά τους σε αυτές τις χώρες. Όταν περιορίζεται στους καλόπιστους τρίτους, το επιχείρημα αυτό εξηγεί γιατί αυτές οι χώρες επίσης έχουν κάποιο συμφέρον για την εφαρμογή του δικαίου τους. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι αυτό το συμφέρον κατ'ανάγκην υπερτερεί του συμφέροντος της χώρας καταγωγής.

Παρά τις επιμέρους διαφορές στον τρόπο με τον οποίο διάφορα νομικά συστήματα χειρίζονται αγωγές διεκδικήσεως κλαπέντων περιουσιακών στοιχείων, μπορεί κανείς να διακρίνει δύο βασικές προσεγγίσεις : (1) της παραγραφής και (2) της χρησικτησίας.

Η προσέγγιση της παραγραφής, η οποία ακολουθείται στα συστήματα του αγγλοαμερικανικού κοινοδικαίου, εστιάζει την προσοχή της στην αδράνεια του κυρίου του πράγματος παρά στη δραστηριότητα του αντίπαλου νομέα. Αν ο κύριος δεν εγείρει την αναγκαία αγωγή κατά του νομέα εντός προθεσμίας που καθορίζεται από τις περί παραγραφής διατάξεις, τότε η αγωγή του κυρίου παραγράφεται: α) ακόμη και αν ο νομέας δεν πληροί τις προϋποθέσεις για κτήση κυριότητας μέσω χρησικτησίας και β) ακόμη και αν ο κύριος δεν είχε πραγματική ή τεκμαρτή γνώση για την τύχη του πράγματος.

Η προσέγγιση της χρησικτησίας, που ακολουθείται από πολλές χώρες του ηπειρωτικού δικαίου, επικεντρώνεται στην δραστηριότητα του αντίπαλου νομέα παρά σ'αυτήν του κυρίου του

---

²⁴ Βλ. <http://www.unidroit.org/english/implement/i-95.pdf>

πράγματος. Αν ο νομέας νέμεται την περιουσία ανοικτά και δημόσια για μία προκαθορισμένη χρονική περίοδο (η οποία είναι συντομότερη αν ο νομέας ήταν καλόπιστος), τότε αυτός αποκτά κυριότητα, ακόμη και αν ο κύριος δεν είχε πραγματική ή τεκμαρτή γνώση ως προς την τύχη του πράγματος.

Η σύγχρονη πραγματικότητα, τουλάχιστον όσον αφορά την διασυνοριακή εμπορία κλαπέντων πολιτιστικών αγαθών, καταδεικνύει τις σοβαρές ατέλειες και των δύο ανωτέρω προσεγγίσεων. Η προσέγγιση της παραγραφής οδηγεί σε άδικα και εννοιολογικώς ανώμαλα αποτελέσματα ενώ η προσέγγιση της χρησικτησίας αποφεύγει αυτή την εννοιολογική ανωμαλία, αλλά δεν διορθώνει την αδικία που προκύπτει από την αδιαφορία της για το εάν ο κύριος είχε την απαιτούμενη γνώση για να προστατέψει την κυριότητά του²⁵.

Εναλλακτικοί τρόποι επίλυσης διαφορών για τα πολιτιστικά αγαθά²⁶

Η διεθνής πρακτική καταδεικνύει πως οι διαφορές που σχετίζονται με αξιώσεις απόδοσης ή επιστροφής πολιτιστικών αγαθών επιλύονται κυρίως εξωδικαστικά, με προσφυγή σε διαδικασίες εναλλακτικής επίλυσης διαφορών. Με τον όρο εναλλακτική επίλυση διαφορών (Alternative Dispute Resolution ‘ADR’) προσδιορίζουμε τις ειδικές εκείνες διαδικασίες χάρη στις οποίες τα

---

²⁵ Βλ. ΣΥΜΕΩΝ ΣΥΜΕΩΝΙΔΗΣ: “Ημερίδα Προστασία και Επιστροφή των Πολιτιστικών Αγαθών”, Αθήνα Αμφιθέατρο Νέου Μουσείου Ακροπόλεως, Εκδόσεις Σάκκουλα 2011, Τα Ψηφιδωτά της Κανακαριάς- Δικαστική Διεκδίκηση και Δικαίωση, σελ.55, βλέπε επίσης για περαιτέρω ανάλυση στο ζήτημα του παραπάνω συγγραφέα : “ A Choice-of-Law Rule for Conflicts Involving Stolen Cultural Property”, Vanderbilt Journal of Transnational Law 38 (2005), σελ.1117 by Vanderbilt University Law School and Symeon C.Symeonides, βλ. επίσης PATRICK J.O’ KEEFE AND LYNDEL V.PROTT: “ Law and the cultural Heritage”, Volume I – Discovery and Excavation, Professional Books Limited, Great Britain 1984,pg.82

²⁶ Βλ. ΚΩΣΤΑΝΤΖΑ ΚΥΡΙΑΖΗ: “Ημερίδα Προστασία και Επιστροφή των Πολιτιστικών Αγαθών”, Αθήνα Αμφιθέατρο Νέου Μουσείου Ακροπόλεως, Εκδόσεις Σάκκουλα 2011, Πολιτιστικά αγαθά και Εναλλακτικοί Τρόποι Επίλυσης Διαφορών, σελ. 167

εμπλεκόμενα μέρη επιλύουν τις διαφορές τους χωρίς πρόσβαση στο αρμόδιο δικαστήριο και κατά κανόνα με την παρέμβαση ενός τρίτου και αμερόληπτου προσώπου (εξωδικαστικοί μηχανισμοί επίλυσης διαφορών).

Η αποφυγή της δικαστικής διαδικασίας, προκειμένου για διαφορές που σχετίζονται με αξιώσεις απόδοσης ή επιστροφής πολιτιστικών αγαθών, οφείλεται, καταρχάς, στην ιδιαιτερότητα του αντικειμένου των διαφορών αυτών, δηλαδή στην ιδιαιτερότητα των ίδιων των πολιτιστικών αγαθών. Κάθε πολιτιστικό αγαθό είναι μοναδικό για τον ιδιώτη, την ομάδα ανθρώπων ή το κράτος που διεκδικεί την απόδοση ή επιστροφή του. Όταν, μάλιστα, το επίμαχο πολιτιστικό αγαθό ανήκει στην πολιτισμική κληρονομιά ενός κράτους, τότε οι διαφορές αυτές πολύ συχνά, προσλαμβάνουν απρόβλεπτες πολιτικές, κοινωνικές θρησκευτικές ή ηθικές διαστάσεις, τις οποίες η δικαστική διαδικασία, δεν μπορεί να συνεκτιμήσει, λόγω της τυπικότητάς της και της απαρέγκλιτης εφαρμογής των κανόνων του ουσιαστικού και του δικονομικού δικαίου.

Το ουσιαστικό δίκαιο που ρυθμίζει την προστασία των πολιτιστικών αγαθών είναι ιδιαίτερα περίπλοκο, διότι αποτελείται από ένα μείγμα εθνικού και διεθνούς δικαίου, που σε κάθε έννομη τάξη εφαρμόζεται με διαφορετικό τρόπο. Ομοιόμορφοι κανόνες για την επίλυση των διαφορών που σχετίζονται με αξιώσεις απόδοσης ή επιστροφής πολιτιστικών αγαθών δεν υπάρχουν και ο δικαστής ανευρίσκει το δίκαιο που πρέπει να εφαρμόσει με βάση τους κανόνες του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου. Επιπλέον, η δικαστική διαδικασία είναι χρονοβόρα και ιδιαίτερα δαπανηρή.

Η προσφυγή στις διαδικασίες εναλλακτικής επίλυσης διαφορών, παρουσιάζει πλεονεκτήματα, τα οποία διευκολύνουν την επίλυση των διαφορών που σχετίζονται με αξιώσεις απόδοσης ή επιστροφής πολιτιστικών αγαθών, στις οποίες, συνήθως, εμπλέκονται περισσότερες έννομες τάξεις. Πρώτα απ'όλα, οι διαδικασίες εναλλακτικής επίλυσης διαφορών επιτρέπουν στα εμπλεκόμενα μέρη να επιλύσουν την διαφορά τους με μία μόνο διαδικασία και να αποφύγουν τα περισσότερα δικαιοδοτικά

όργανα. Η διαδικασία σχηματίζεται με ουδέτερο τρόπο, καθώς τα μέρη έχουν δικαίωμα επιλογής του εφαρμοστέου δικαίου, του τόπου και της γλώσσας διαδικασίας, της εθνικότητας τρίτων προσώπων που θα συνδράμουν στην επίλυση της διαφοράς. Μάλιστα, τα τρίτα πρόσωπα που συνήθως επιλέγονται έχουν εμπειρία και γνώση του πολιτισμικού και ιστορικού υποβάθρου των επίμαχων πολιτιστικών αγαθών. Το σημαντικότερο, βέβαια, είναι ότι οι διαδικασίες εναλλακτικής επίλυσης διαφορών παρέχουν την δυνατότητα επίλυσης των διαφορών χωρίς δέσμευση από τους κανόνες του ουσιαστικού και του δικονομικού δικαίου που αφορούν, για παράδειγμα, την προστασία ή μη του bona fide κατόχου, τον χρόνο παραγραφής των αξιώσεων ή την επάρκεια του αποδεικτικού υλικού.

Σε διεθνές επίπεδο, παρατηρείται ένα αυξημένο ενδιαφέρον για την εναλλακτική επίλυση διαφορών στον τομέα των πολιτιστικών αγαθών, ανεξάρτητα αν πρόκειται για διαφορές μεταξύ κρατών ή αξιώσεις ιδιωτών.

Η σύμβαση της **Unesco** του 1970 που αφορά τα μέτρα «για την Απαγόρευση και Παρεμπόδιση της Παράνομης Εισαγωγής, Εξαγωγής και Μεταβίβασης της Κυριότητας Πολιτιστικών Αγαθών» στο άρθρο 17 παρ.5 ορίζει ότι κατόπιν αιτήσεως δύο τουλάχιστον κρατών- μερών της Συμβάσεως, τα οποία χωρίζει διαφορά σχετικά με την εφαρμογή της, η Unesco δύναται να προσφέρει τις υπηρεσίες διαμεσολάβησης και συμφιλίωσης για να επιτευχθεί συμφωνία μεταξύ τους.

Η Σύμβαση **UNIDROIT** «για τα Κλαπέντα ή Παρανόμως Εξαχθέντα Πολιτιστικά Αγαθά» προβλέπει στο άρθρο 8 παρ. 2 ότι τα μέρη μπορούν να συμφωνήσουν να υποβάλουν την διαφορά τους που αφορά την απόδοση κλαπέντος πολιτιστικού αγαθού ή την επιστροφή παρανόμως εξαχθέντος πολιτιστικού αγαθού σε δαιτησία.

Το Κέντρο Διαιτησίας και Διαμεσολάβησης του Παγκόσμιου Οργανισμού Πνευματικής Ιδιοκτησίας (**WIPO**)²⁷ προωθεί από το 1994 την εφαρμογή διαδικασιών εναλλακτικής επίλυσης διαφορών, όπως διαμεσολάβηση, διαιτησία και εμπειρογνωμοσύνη, σε υποθέσεις διεθνούς εμπορίου ανάμεσα σε ιδιώτες, υπό το πρίσμα των Κανόνων Διαιτησίας και Διαμεσολάβησης του WIPO.

Τέλος το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (**ICOM**), έχει αναπτύξει το δικό του πρόγραμμα διεθνούς διαμεσολάβησης για την επίλυση διαφορών που σχετίζονται με το ιδιοκτησιακό καθεστώς των πολιτιστικών αγαθών που βρίσκονται στις συλλογές μουσείων.

Στις διαδικασίες εναλλακτικής επίλυσης διαφορών, ενδεικτικά, περιλαμβάνονται η διαιτησία, η διαμεσολάβηση, η συμφιλίωση, οι διαπραγματεύσεις, οι εμπειρογνώμονες ενώ στις συμφωνίες απόδοσης ή επιστροφής πολιτιστικών αγαθών που οδήγησαν οι διαδικασίες εναλλακτικής επίλυσης διαφορών περιλαμβάνονται η επιστροφή υπό όρους, η πολιτισμική συνεργασία με διάφορες συμφωνίες και προγράμματα, ο δανεισμός, η δωρεά κ.ά.

---

²⁷ Βλέπε πιο αναλυτικά για τον οργανισμό :
http://www.wipo.int/export/sites/www/tk/en/resources/pdf/tk_brief8.pdf

ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ: Διεθνείς Οργανισμοί

Η UNESCO και το έργο της²⁸

Η UNESCO (Η Εκπαιδευτική, Επιστημονική, και Πολιτιστική Οργάνωση των Ηνωμένων Εθνών), αποτελεί τον πλέον πιο παραγωγικό φορέα σύνταξης νομικών κειμένων για την πολιτιστική κληρονομιά. Η ίδρυση της UNESCO το 1946, ως ειδικευμένης οργάνωσης των Ηνωμένων Εθνών, καθιερώνει την προστασία πολιτιστικών και πνευματικών αγαθών υιοθετώντας την προσέγγιση της παγκόσμιας κληρονομιάς. Σκοπό του οργανισμού, σύμφωνα με το καταστατικό του κείμενο, συνιστά η «διατήρηση, αύξηση, και διάχυση της γνώσης, διασφαλίζοντας την διατήρηση και την προστασία της παγκόσμιας κληρονομιάς των βιβλίων, έργων τέχνης και των μνημείων της ιστορίας και της επιστήμης» (άρθρο 1§2c)²⁹.

Όταν πρωτοϊδρύθηκε, είχε 46 Χώρες-Μέλη, όπου οι περισσότερες από αυτές είχαν ευρωπαϊκό ιδεολογικό υπόβαθρο. Ήταν φυσικό οι διαδικασίες να δημιουργηθούν πάνω σε αυτές τις ιδεολογίες που είχαν υιοθετηθεί από αυτές τις χώρες ενώ παράλληλα στην διαμόρφωση διεθνών κανόνων έγινε σαφώς αναγωγή στην εθνική νομοθεσία και στο παραδοσιακό καθεστώς τους. Όμως, κάτω από την επιρροή των χωρών που τελούσαν υπό κομμουνιστικό καθεστώς, ιδιαιτέρως της Σοβιετικής Ένωσης και αργότερα της Κίνας και των γύρω περιοχών, νέα ιδεολογικά πλέγματα και νέοι τρόποι σύνταξης κειμένων εμφανίστηκαν από τα όργανά της. Άλλη διάχυση ιδεών προήλθε από νεοσύστατα κράτη καθώς ο αποικισμός σταδιακά εξαφανίστηκε. Και στις δύο αυτές εξελίξεις απεικονίζονται κάποια από τα πολιτιστικά όργανα που προσχώρησαν κατά την διάρκεια της δεκαετίας του 60' και 70'.

---

²⁸ Patrick J.O' Keefe and Lyndel V.Prott : "Cultural Heritage Conventions and other Instruments" A Compendium with Commentaries, Institute of Art and Law, Great Britain 2011, pg.2-8

²⁹ ΑΝΤΩΝΙΑ ΖΕΡΒΑΚΗ : «Η έννοια της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς της ανθρωπότητας: Η συμβολή της UNESCO», Δημοσιεύματα Έδρας UNESCO Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Αθήνα 2010, , σελ.38-39

Έμφαση σε δεξιότητες, χειροτεχνίες και τέχνες και άλλου είδους άυλα πολιτιστικά αγαθά, τα οποία διακρίθηκαν κατά τις δεκαετίες του 80' και 90', δόθηκε λόγω της ενσωμάτωσης ασιατικών και αφρικανικών χωρών συγκεκριμένα.

Η επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών και οι περαιτέρω συνέπειες αποτελούν ιδιαίτερα σημαντικό ζήτημα για το Group των 77 και την Κίνα³⁰ καθώς βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη και τον καινούργιο αιώνα. Τέλος, η σημαντική ενσωμάτωση των αυτοχθόνων λαών απανταχού της γης του 90', οι οποίοι δεν αναγνωρίζονται ως κράτη, αποτελεί σημαντικό παράγοντα στο αναπτυσσόμενο δίκαιο της πολιτιστικής κληρονομιάς κι είναι πιθανόν να παραμείνει ως έχει.

Η Unesco όπως όλοι οι διεθνείς οργανισμοί, εργάζεται κάτω από μία διαρκώς αυξανόμενη πίεση. Ο οργανισμός πλέον αποτελείται από 193 Χώρες-Μέλη που πρέπει να ανταποκρίνεται σε αυτές. Παράλληλα όμως τα οικονομικά αποθέματα για το έργο της δεν αυξήθηκαν και παραμένουν τα ίδια. Επιπλέον, μέχρι και το 1999 ο Τομέας Πολιτισμού είχε να εφαρμόσει μόνο τρεις κύριες πολιτιστικές Συμβάσεις και ένα Πρωτόκολλο. Τώρα έχει έξι Συμβάσεις και δύο Πρωτόκολλα. Ενώ η Γραμματεία της Unesco διαχειριζόταν τις αρχικές Συμβάσεις, βάσει των Οδηγιών που έδινε το Εκτελεστικό Συμβούλιο της Unesco και η Γενική Διάσκεψη, τώρα υπάρχουν τέσσερις διακυβερνητικές επιτροπές, ιδρυμένες από τις Συμβάσεις, όπως επίσης και μία δημιουργημένη από Πρωτόκολλο και μία από θεσμό. Έξι δηλαδή επιτροπές στο σύνολο. Το φορτίο της προετοιμασίας των εγγράφων, η μετάφραση και η ταυτόχρονη ερμηνεία στις συναντήσεις τους, δεν ανταποκρίνεται από μία ανάλογη αύξηση προσωπικού και προϋπολογισμού. Σαφώς αυτά μειώνουν τους πόρους που είναι διαθέσιμοι για αυτό καθ'αυτό το έργο της, εν αντιθέσει με την εξυπηρέτηση της διοίκησης των επιτροπών. Η ικανότητα εφαρμογής όλων των οδηγιών από αυτές τις επιτροπές υπό αυτές τις συνθήκες, ίσως να μην υφίσταται.

---

³⁰ Για το Group των 77 και την Κίνα βλέπε εδώ: <http://www.g77.org/doc/>

Ένα σύνθετο περιεχόμενο

Η τεράστια διάδοση του διεθνούς δικαίου το τελευταίο μισό του 20^{ου} αιώνα οδήγησε σε μία διεύρυνση της δικαιοδοσίας από όλους τους διεθνείς οργανισμούς και οδήγησε σε μία επακόλουθη επικάλυψη σε πολλές από τις λειτουργίες τους. Ενώ η Unesco υπήρξε, από την έναρξή της και από τις αρχές τις λειτουργίας της, ο μόνος διεθνής οργανισμός που επισήμως έχει οριστεί η ενασχόλησή του με τον πολιτισμό, πολλοί από τους άλλους διεθνείς οργανισμούς τώρα περιλαμβάνουν δραστηριότητες που διασταυρώνονται με τη δική της. Για παράδειγμα, η Παγκόσμια Τράπεζα (World Bank) έχει αναπτύξει κατευθυντήριες γραμμές στην πολιτιστική διάσταση σε έργα που χρηματοδοτεί. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου (WTO), στις προσπάθειές του να ενισχύσει το εμπόριο έρχεται αντιμέτωπος με της Unesco τις προσπάθειες να αποτρέψει το παράνομο εμπόριο πολιτιστικών αγαθών και να ενθαρρύνει την πολιτισμική ποικιλομορφία. Όσο η Unesco παλεύει με το ζήτημα της προστασίας της θεμελιώδους ολότητας των παραδοσιακών κοινοτήτων, στις οποίες δεν διαχωρίζεται η «φύση» και ο «πολιτισμός» ούτε διαφοροποιούνται οι πνευματικές, φυσικές, παραδοσιακές, ή τελετουργικές πτυχές των πρακτικών τους, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (WHO) εργάζεται πάνω σε πρακτικές της παραδοσιακής ιατρικής περίθαλψης, ο Οργανισμός Τροφίμων και Γεωργίας (FAO) εργάζεται στην προστασία των δικαιωμάτων των παραδοσιακών καλλιεργητών και η γραμματεία της Σύμβασης για τη Βιοποικιλότητα του 1992 έχει αναπτύξει ειδικές κατευθυντήριες γραμμές για την εκτίμηση του πολιτιστικού, περιβαλλοντικού και κοινωνικού αντίκτυπου της ανάπτυξης που ενδέχεται να επηρεάσει ιερούς τόπους, γη και ύδατα που χρησιμοποιούνται παραδοσιακά από ιθαγενείς και αυτόχθονες κοινότητες. Ένας πρόδρομος του μόνιμου Δικαστηρίου των Ηνωμένων Εθνών για ζητήματα των Αυτοχθόνων Πληθυσμών (The United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues – UNPFII ³¹)

---

³¹ Για τον ρόλο και το σκοπό του μόνιμου Δικαστηρίου των Ηνωμένων Εθνών για ζητήματα των Αυτοχθόνων Πληθυσμών βλέπε εδώ:
<http://undesadspd.org/indigenouspeoples.aspx>

είχε αναπτύξει αρχές και κατευθυντήριες γραμμές στην Κληρονομιά Των Αυτοχθόνων Πληθυσμών το 1995 (αναθεώρηση του 2000) και η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών υιοθέτησε την Διακήρυξη των Δικαιωμάτων των Αυτοχθόνων Πληθυσμών το 2007. Υπάρχει επίσης ένα ζήτημα σχετικά με τις επικρατούσες διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας της Unesco και του Κέντρου Διαιτησίας και Διαμεσολάβησης του Παγκόσμιου Οργανισμού Πνευματικής Ιδιοκτησίας (WIPO), εάν προστατεύουν επαρκώς την πνευματική και καλλιτεχνική κληρονομιά των παραδοσιακών κοινοτήτων ή εάν χρειάζεται ένα *suí generis* σύστημα.

Πέραν των διεθνών οργανισμών πρέπει να έχουμε κατά νου και τους περιφερειακούς οργανισμούς όπως το Συμβούλιο της Ευρώπης και την Ευρωπαϊκή Ένωση. Το Συμβούλιο της Ευρώπης συγκεκριμένα έχει τρεις συμβάσεις σε ισχύ που ασχολούνται με την αρχιτεκτονική κληρονομιά, την αρχαιολογική κληρονομιά και τα τοπία. Μια σύμβαση-πλαίσιο σχετικά με την Αξία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς για την Κοινωνία υιοθετήθηκε το 2005 αλλά δεν είναι ακόμη σε ισχύ. Το Συμβούλιο είχε προετοιμάσει δύο ακόμη συμβάσεις οι οποίες ποτέ δεν απέκτησαν ισχύ: η μία σχετικά με την ενάλια πολιτιστική κληρονομιά και η άλλη με το παράνομο εμπόριο.

Άλλες τοπικές οργανώσεις επίσης συνεισέφεραν στην διαμόρφωση κανόνων στο δίκαιο της πολιτιστικής κληρονομιάς : στην Λατινική Αμερική ('Andres Bello' σύμβαση για την εκπαιδευτική, επιστημονική και πολιτιστική ενσωμάτωση τις Χώρες της περιοχής των Άνδεων, Μαδρίτη 1990), στην Ανατολική και Κεντρική Ευρώπη (Συμφωνία στην Συνεργασία και αμοιβαίας Συνδρομής σε Ζητήματα που αφορούν την Διατήρηση και Αποκατάσταση της Παράνομα Μεταφερόμενης Πολιτιστικής Κληρονομιάς στα Σύνορα Πολιτείας του 1986 – 'Plovdiv Agreement'), στον Οργανισμό της Αφρικανικής Ένωσης (OAU- πολιτιστικά δικαιώματα στο Κεφάλαιο Μπαντζούλ 1981) και στην Γραμματεία της Κοινότητας του Ειρηνικού (Περιφερειακό Πλαίσιο για την Προστασία των Παραδοσιακών Γνώσεων και Εκφάνσεις του Πολιτισμού 2002).

Να τονίσουμε εδώ πως υπάρχει διαφορά στις πράξεις οι οποίες έχουν συνταχθεί και εγκριθεί από τις κυβερνήσεις και διοικούνται από οργανισμούς που αποτελούνται από κράτη και στις μη κυβερνητικές οργανώσεις (ΜΚΟ)³². Μόνο τα κράτη έχουν την εξουσία να επιβάλλουν κυβερνητικές υποχρεώσεις και μόνο αυτές που εμπεριέχονται σε διεθνείς συνθήκες είναι εκτελεστές εναντίον τους. Οι μη κυβερνητικές οργανώσεις μπορεί να έχουν πειθώ και συχνά είναι πολύ σημαντικός ο ρόλος τους στην αλλαγή της στάσης της κοινής γνώμης.

«Αυστηρό δίκαιο» ή «ήπιο δίκαιο»;

Καθώς οι συμβάσεις και άλλες συνθήκες δημιουργούν αμοιβαίες νομικές υποχρεώσεις μεταξύ των κρατών τις οποίες τα Συμβαλλόμενα Κράτη έχουν το δικαίωμα να εκτελέσουν, υπάρχουν πολλές διαφορετικές είδους πράξεις όπως οι διακηρύξεις, οι συστάσεις και οι Χάρτες, οι οποίες θέτουν πρότυπα για βέλτιστες πρακτικές ή θέτουν αρχές που θεωρούνται γενικό πλεονέκτημα. Αυτή η διάκριση έχει χαρακτηριστεί από πολλούς ως η διαφορά μεταξύ του «αυστηρού δικαίου» και του «ήπιου δικαίου», καθώς η πειστικότητα, το παράδειγμα και η ηθική προτροπή είναι τα μόνα μέσα εκτέλεσης των τελευταίων.

Οι Συστάσεις καθορισμού προτύπων της Unesco δεν θα πρέπει να αγνοούνται: αποτελούνται από ένα σημαντικό φορέα αρχής και τα Συμβαλλόμενα Κράτη της Unesco έχουν υποχρέωση να τις εξετάζουν σοβαρά. Όπου είναι δυνατόν να τις εφαρμόζουν και να δίνουν αναφορά στα μέτρα που έχουν λάβει. Δυστυχώς η Unesco

---

³² Πχ Το Διεθνές Συμβούλιο για Μνημεία και Τοποθεσίες (**ICOMOS**) είναι ένας διεθνής μη κυβερνητικός οργανισμός. Αποτελεί μία επιστημονική και αξιολογική οργάνωση ενώ έχει παράγει έναν αριθμό από Χάρτες που σχετίζονται με θέματα όπως η ενάλια πολιτιστική κληρονομιά, ο πολιτιστικός τουρισμός, πολιτιστικές διαδρομές και διατήρηση ιστορικών πόλεων και αστικών περιοχών. Βλέπε περισσότερα εδώ : <http://www.icomos.org/index.php/en/about-icomos/mission-and-vision/mission-and-vision>

δεν έχει καταφέρει να προωθήσει επαρκώς κάποιες από αυτές τις Συστάσεις. Μερικές από αυτές χρήζουν αναθεώρησης καθώς αποτελούν δημιουργήματα των καιρών και συνθηκών που είχαν εγκριθεί. Παρόλα αυτά κάποιες παραμένουν εφαρμόσιμες και σημαντικές. Από το 2001 η Unesco έχει να επιχειρήσει γενική επανεξέταση των Συστάσεων. Αυτή είναι μία διαδικασία άκρως σημαντική, καθώς πολλές αποφάσεις που έχουν παρθεί για τα όργανά της είναι σε μερικές περιπτώσεις μάλλον αινιγματικές.

Οι Διακηρύξεις δεν είναι νόμιμα δεσμευτικές για τα Κράτη, ούτε ακόμη και για αυτές που έχουν ψηφίσει υπέρ αυτών, και γενικότερα δεν διατυπώνονται με δεσμευτικούς όρους. Παρόλα αυτά, μία Διακήρυξη μπορεί να έχει μεγάλη επιρροή εξαρτώμενη από τον οργανισμό που την υποστηρίζει, το θέμα της είναι αυτό που έχει μεγάλη σημασία και ο τρόπος με τον οποίο προετοιμάστηκε. Η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων των Αυτοχθόνων Πληθυσμών των Ηνωμένων Εθνών του 2007 είναι εξαιρετικής σημασίας. Το θέμα αυτό συζητιόταν για πολλά χρόνια εντός του συστήματος των Ηνωμένων Εθνών καθώς αποκτούσε αυξανόμενη σημασία στις διεθνείς σχέσεις και υποστηρίζεται ευρέως από την διεθνή κοινότητα ενώ μπορεί να γίνει επίκλησή του για να δημιουργήσει νομικά πρότυπα τόσο εντός όσο και μεταξύ των Κρατών.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η προστασία των πολιτιστικών αγαθών στην διάρκεια ενόπλων συρράξεων μη διεθνούς χαρακτήρα που προβλέπεται στο άρθρο 19 της Σύμβασης της Χάγης. Πρόκειται για την ρήτρα της «στρατιωτικής αναγκαιότητας» που θεωρήθηκε ότι προσβάλλει και υποβαθμίζει το Σύνολο της Συνθήκης. Η αναφορά προήλθε από τις θέσεις της Γερμανίας στην κωδικοποίηση της Χάγης του 1899/1907 που προκάλεσε μεγάλες αντιδράσεις και έγινε στο τέλος δεκτή με μεγάλη διστακτικότητα, όταν η Γερμανία θεώρησε την αναφορά στην στρατιωτική αναγκαιότητα ως *condition sine qua non* για την δέσμευσή της. Στο σχέδιο της Unesco για τη Σύμβαση του 1954 δεν υπήρχε αναφορά στη στρατιωτική αναγκαιότητα. Η εμμονή όμως των Ηνωμένων Πολιτειών, με τη στήριξη της Μ.Βρετανίας και με

επιχειρήματα όπως αυτά της Γερμανίας στο παρελθόν οδηγούν στην αναφορά σε δύο περιπτώσεις στη Σύμβαση του 1954. Για την γενική προστασία ομιλεί το άρθρο 4 παρ.2 και η άρση της μπορεί να συμβεί μόνο σε απόλυτη (imperative) στρατιωτική αναγκαιότητα και άνευ προϋποθέσεων. Η ειδική προστασία (άρθρο 11 παρ.2) αφορά σε αντικείμενα εξαιρετικής αξίας και η άρση της μπορεί να συμβεί με πέντε όρους:

(α) σε εξαιρετικές περιπτώσεις,

(β) μόνο για την χρονική περίοδο που διαρκεί η στρατιωτική αναγκαιότητα,

(γ) μετά από ειδοποίηση του αντιπάλου, οποτεδήποτε είναι δυνατό, για την ύπαρξη της στρατιωτικής αναγκαιότητας,

(δ) η οποία κρίνεται από τον επικεφαλής (που πρέπει να είναι τουλάχιστον διοικητής ταξιαρχίας), και

(ε) πρέπει το κράτος που αίρει την ασυλία να ενημερώνει τον Γενικό Διευθυντή της UNESCO εγγράφως, αναφέροντας τους όρους της άρσης.

Όμως στην πραγματικότητα οι προϋποθέσεις αυτές δεν παρέχουν πλήρη εξασφάλιση. Τόσο για τον όρο «απόλυτη» όσο και για τον όρο «αναπόφευκτη» δεν υπάρχουν συγκεκριμένα κριτήρια, είναι καθαρά θέμα ερμηνείας. Το ίδιο ισχύει και για την ενημέρωση των αντιπάλων, εφόσον αυτή γίνεται «οποτεδήποτε αυτό είναι δυνατό», όρος που σίγουρα δεν παρέχει κανενός είδους εγγύηση. Ο χρονικός περιορισμός που θέτει η προϋπόθεση (β) είναι επίσης άνευ ουσιαστικής σημασίας, εφόσον τα σύγχρονα μέσα πολέμου μπορούν να καταστρέψουν ολοσχερώς οτιδήποτε σε λίγα λεπτά. Η ενημέρωση του αρμόδιου Διευθυντή της UNESCO έχει περισσότερο ψυχολογική σημασία, εφόσον δεν απαιτείται παράλληλα και η έγκριση ή άδειά του (μετά την ενημέρωση) για να πραγματοποιηθεί η άρση της ασυλίας. Πρακτική σημασία, ως ένα βαθμό έχει η ανάθεση της ευθύνης σε επικεφαλής αξιωματικό, περισσότερο γιατί συγκεκριμένο άτομο μπορεί να διωχθεί στο μέλλον.

Πάντως με τον όρο «στρατιωτική αναγκαιότητα» δίνεται η δυνατότητα να καταστραφούν, εφόσον πληρωθούν οι παραπάνω όροι, και τα πιο σημαντικά πολιτιστικά αγαθά χωρίς αυτό να συνιστά παραβίαση της Συνθήκης.³³

Οι Οδηγίες και οι Κανονισμοί που εφαρμόζονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση ανήκουν σε διαφορετική κατηγορία από αυτά που σκιαγραφούνται παραπάνω. Αυτές υφίστανται στο πλαίσιο των εργασιών ενός υπερεθνικού οργανισμού και η επίδρασή τους υπόκεινται στους κανόνες αυτού του οργανισμού.

Εφαρμογή των Συμβάσεων και των Συστάσεων

Τα κράτη ποικίλουν στην δέσμευσή τους σε συγκεκριμένες πράξεις και γενικότερα στο διεθνές δίκαιο. Κάποια κράτη είναι πρόθυμα να υπογράψουν οποιοσδήποτε συμβάσεις ακόμη και εάν δεν έχουν σκοπό να τις εφαρμόσουν στην πραγματικότητα. Μπορεί να είναι λιγότερο ή περισσότερο υπέρ των σκοπών τους, αλλά αισθάνονται πως δεν διαθέτουν τους απαραίτητους πόρους για να παραχωρήσουν προτεραιότητα στην διοίκησή τους. Μπορεί μάλιστα να είναι κυνικά αντίθετοι στις αρχές κάποιων Συμβάσεων, αλλά αισθάνονται πολιτικά υποχρεωμένοι να προβάλλουν τον εαυτό τους ως πρόθυμοι να τις υιοθετήσουν – οι Συμβάσεις που αφορούν ανθρώπινα δικαιώματα αποτελεί ένα καλό παράδειγμα για την διαδικασία αυτή. Κάποια άλλα Κράτη είναι προετοιμασμένα να γίνουν συμβαλλόμενα κράτη αλλά προσπαθούν να περιορίσουν τις δεσμεύσεις τους κρατώντας επιφυλάξεις ή ερμηνεύοντας διαφορετικά από την πλειοψηφία των άλλων μερών. Κάποια άλλα γίνονται συμβαλλόμενα αλλά δεν τις μεταφέρουν επαρκώς στην εθνική νομοθεσία τους ώστε να μην πληρούν τις υποχρεώσεις τους είτε εκ παραδρομής, αμελείας ή εκ προθέσεως. Τέλος, άλλα κράτη απλά ανακοινώνουν την αντίθεσή τους στις κύριες αρχές των Συμβάσεων και αρνούνται να αποτελέσουν συμβαλλόμενα μέρη.

---

³³ ΚΩΣΤΑΣ ΧΑΤΖΗΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ: « Προσεγγίσεις στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο », Εκδόσεις Ι.Σιδέρης, Προστασία Πολιτιστικών Αγαθών κατά την διάρκεια Ενόπλων Συγκρούσεων, σελ. 252-253

Όλες αυτές οι περιπτώσεις θα πρέπει να αντιμετωπιστούν με λεπτό τρόπο από τις Γραμματείες των Διεθνών Οργανισμών. Ενδέχεται να χρειαστεί να τα πείσουν να συμμορφωθούν με υποχρεώσεις που έχουν αναλάβει ή να συμμετάσχουν σε μία Σύμβαση είτε διεξάγοντας περιφερειακές συναντήσεις και ενημερωτικές συνεδρίες, είτε με εκτενής δημοσίευση σχετικά με το θέμα ή με εκπαιδευτικά προγράμματα. Το νομικό τμήμα τους μπορεί να διερευνήσει τη νομιμότητα ορισμένων επιφυλάξεων και να γίνει αίτηση σε κάποιο κράτος να τις αποσύρει. Ενδέχεται να περάσουν δεκαετίες στην αναζήτηση των στόχων κάποιας πράξης ώστε να βοηθήσει στην αλλαγή της στάσης της κοινής γνώμης. Δυστυχώς, όσο οι πιέσεις στους διεθνείς οργανισμούς αυξάνονται, έχουν λιγότερες ευκαιρίες και πόρους να πραγματοποιήσουν αυτές τις σημαντικές εργασίες παρακολούθησης.

Μία σχετικά μοντέρνα τάση αποτελεί η εθελοντική οικονομική συνεισφορά από μεμονωμένα κράτη για έργα που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα ίδια. Καθώς αυτό ανακουφίζει κάπως από την οικονομική πίεση των οργανωτικών προϋπολογισμών, τείνει κατά κάποιον τρόπο να υπονομεύει το συμφωνημένο πρόγραμμα εργασιών του οργανισμού. Αυτό μπορεί να αποβεί και άδικο σε μικρότερα, πιο φτωχά και μη ανεπτυγμένα Κράτη που δεν έχουν επαρκείς πόρους για να συμβάλλουν σε έργα ιδιαίτερου ενδιαφέροντος για τα ίδια. Μια άλλη συμβολή είναι μερικές φορές η διάθεση από ένα κράτος, προωθώντας την συνεργασία, ενός συγκεκριμένου ειδικού από ένα εθνικό σύστημα σε μια οργάνωση για σειρά ετών – πάλι μια επιλογή όχι ανοιχτή προς όλα τα κράτη. Αυτές οι προσεγγίσεις κάποιες φορές θα είναι σε θέση να επεξηγήσουν την έμφαση που δίνεται σε μία συγκεκριμένη Σύμβαση σε συγκεκριμένη περίοδο.

Στο παρόν στάδιο των εξελίξεων, μπορούμε να πούμε ότι το διεθνές δίκαιο δεν παρέχει το φάσμα των διαδικασιών εκτέλεσης ώστε να είναι διαθέσιμο στα εθνικά νομικά συστήματα.

Αποτίμηση του Υφιστάμενου Φορέα του Διεθνούς Δικαίου της Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Ορισμένα ζητήματα εμφανίζονται για λίγο σε αρχικές πράξεις και επανεμφανίζονται σε επόμενες και μερικές φορές εξελίσσονται σε μία πλήρης πράξη αποκλειστικά με αυτό το ζήτημα. Για παράδειγμα το ζήτημα της προστασίας της κληρονομιάς σε κατεχόμενη περιοχή. Εμφανίζεται αρχικά στην Σύμβαση της Χάγης το 1954 και αποτελεί και το περιεχόμενο του Πρωτοκόλλου της το 1954, γίνεται αναφορά ξανά στην Σύσταση του 1956 σχετικά με την αρχαιολογία (Άρθρο 30), στην Σύσταση του 1976 σχετικά με τις ιστορικές περιοχές (Άρθρο 55) και σε αυτήν σχετικά με τις Κινούμενες Εικόνες του 1980³⁴ (Άρθρο 23). Αποτελεί και το αντικείμενο της διατάξεως στην Σύμβαση για την Παράνομη Διακίνηση του 1970 (Άρθρο 11), στην Σύμβαση για την Παγκόσμια Πολιτιστική Κληρονομιά του 1972 (Άρθρο 6(3)) και πολύ πιο λεπτομερής ρύθμιση στο Δεύτερο Πρωτόκολλο του 1999 (Άρθρα 9,21,44).

Ένα άλλο ζήτημα που συνεχώς επαναλαμβάνεται στα πολιτιστικά πρότυπα – ρυθμίσεις της Unesco είναι η σημασία που δίνεται στην ανάγκη προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς για το καλό της ανθρωπότητας – δεν προσπαθεί να προστατεύσει πολιτιστικά μνημεία μόνο για την αξία αυτών καθαυτών των μνημείων, ούτε όπως προβάλλεται μερικές φορές, τα βλέπει πιο σημαντικά από τις ίδιες τις ανθρώπινες ζωές. Το πιο αντιπροσωπευτικό παράδειγμα για αυτό είναι η δήλωση του προοιμίου στην Σύμβαση της Χάγης του 1954 ότι « ζημία σε πολιτιστικά αγαθά που ανήκουν σε λαούς, απολύτως θεωρείται ζημία για την πολιτιστική κληρονομιά όλης της ανθρωπότητας, καθώς κάθε λαός συνεισφέρει στον πολιτισμό της υφηλίου» . Το ίδιο σκεπτικό το συναντάμε και στο Προοίμιο της Σύμβασης της Παγκόσμιας Κληρονομιάς του 1972 στο οποίο τονίζεται «η σημασία, για όλους τους λαούς της γης, της διαφύλαξης αυτής της μοναδικής και αναντικατάστατης κληρονομιάς» . Επίσης και στην Δήλωση σχετικά με τις ιστορικές περιοχές του 1976 στις

---

³⁴ Βλέπε σχετικά με αυτήν την Σύσταση: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13139&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

αρχές 33 και 46 στις οποίες δίνεται έμφαση στον ανθρώπινο παράγοντα. Υπάρχουν βέβαια και πολλά άλλα παραδείγματα.

Ορισμένα στοιχεία εμφανίζονται τόσο συχνά στην θέσπιση κανόνων της Unesco που πρέπει να θεωρηθούν ως βασικό μέλημα της οργάνωσης. Όλες αυτές οι Πράξεις του οργανισμού δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα στην εκπαίδευση. Η κάθε μια από τις Συμβάσεις περιέχει διατάξεις για τη σημασία της δημόσιας εκπαίδευσης και της ευαισθητοποίησης και αφύπνισης του κοινού. Η ανάγκη των κρατών να συμπεριλάβουν όλα τα επίπεδα της κοινωνίας και όλες τις κοινότητες, χαρακτηρίζει αυτές τις Πράξεις, παρόλη την προφανή ευαισθησία των κρατών, ειδικά των ομοσπονδιακών και τις αποκεντρωμένες διοικήσεις, να διατηρήσουν τον έλεγχο των σχέσεων τους με άλλα κράτη και με τους διεθνείς οργανισμούς. Αυτό αντανακλάται συχνά σε μία ειδική «ομοσπονδιακή ρήτρα» όπως το Άρθρο 34 στην Σύμβαση της Παγκόσμιας Κληρονομιάς.

Οι διεθνείς οργανισμοί έχουν διδαχθεί ο ένας από τον άλλο. Το Συμβούλιο της Ευρώπης ήταν το πρώτο που επιχείρησε μία Σύμβαση για την προστασία της ενάλιας πολιτιστική κληρονομιάς . Παρόλο που η Σύμβαση συντάχθηκε το 1985, δεν εγκρίθηκε ποτέ και ήταν η Unesco που κατάφερε κάνοντας χρήση των κειμένων να συντάξει την δική της Σύμβαση, η οποία εγκρίθηκε το 2001 και τώρα βρίσκεται σε ισχύ. Από την άλλη πλευρά η Ευρωπαϊκή Ένωση βασίστηκε για την Οδηγία της, που αφορά στην επιστροφή των Πολιτιστικών Αγαθών από Κράτος-Μέλος του 1993, στο πρώτο κείμενο της Σύμβασης της UNIDROIT για τα Κλαπέντα και Παρανόμως Εξαχθέντα Πολιτιστικά Αντικείμενα του 1995.

Ο Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών

Η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών (UN) έχει υιοθετήσει αρκετά ψηφίσματα για την Επιστροφή και Απόδοση Πολιτιστικών Αγαθών στο πλαίσιο της Συντήρησης και Περαιτέρω Ανάπτυξης των Πολιτιστικών Αξιών. Η υιοθέτηση ψηφισμάτων από την Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ υπήρξε απότοκη της έκκλησης που έκανε τον Οκτώβριο 1973, ο τότε Πρόεδρος του Ζαΐρ Μομπούτου στην Γενική Συνέλευση για την επιστροφή ή απόδοση των έργων τέχνης τα οποία αφαιρέθηκαν από την Αφρική και σε άλλες χώρες που γνώρισαν την αποικιοκρατία, και τα οποία βρέθηκαν σε μουσεία και ιδιωτικές συλλογές της Ευρώπης και της Βορείου Αμερικής.

Τα ψηφίσματα της Γενικής Συνέλευσης διαφέρουν ως προς την διατύπωση, αλλά ως προς την ουσία, επιβεβαιώνουν τις ευεργετικές επιπτώσεις της διεθνούς συνεργασίας σε θέματα αποδόσεως πολιτιστικών αγαθών στις χώρες προέλευσής τους, καλούν τα κράτη να λάβουν μέτρα αποτροπής της παράνομης διακίνησης έργων τέχνης, να προβούν στην απογραφή αυτών, να προσχωρήσουν στις Συμβάσεις της UNESCO, να ενισχύσουν τις υποδομές των μουσείων και να καταρτίσουν ειδικούς σε προγράμματα αποδόσεως ή επιστροφής πολιτιστικών αγαθών.

Τα ψηφίσματα δεν έχουν δεσμευτική ισχύ έναντι των κρατών μελών. Η νομική σπουδαιότητα αυτών απορρέει από το γεγονός ότι τα ψηφίσματα υιοθετούνται στο πλαίσιο του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, ο οποίος έχει υποχρεωτική ισχύ για τα κράτη-μέλη του οργανισμού. Αυτό δεν σημαίνει ότι η υποχρεωτική ισχύς του Χάρτη επεκτείνεται και στις πράξεις των οργάνων του διεθνούς οργανισμού.

Ευρωπαϊκή Ένωση και Συμβούλιο της Ευρώπης

Η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) είναι μοναδική στον κόσμο. Δεν είναι ένα ομόσπονδο κράτος όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, γιατί οι χώρες που την αποτελούν εξακολουθούν να είναι ανεξάρτητα,

κυρίαρχα έθνη. Επίσης, δεν είναι ούτε απλώς ένας διακυβερνητικός οργανισμός όπως τα Ηνωμένα Έθνη, γιατί οι χώρες μέλη της συνενώνουν μέρος των εθνικών κυριαρχιών τους και έτσι αποκτούν μεγαλύτερη συλλογική δύναμη και επιρροή απ' ό,τι αν ενεργούσαν μεμονωμένα. Τα κράτη μέλη ασκούν την εθνική κυριαρχία τους από κοινού, λαμβάνοντας συλλογικά αποφάσεις μέσω κοινών θεσμικών οργάνων, όπως είναι το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το οποίο εκλέγεται από τους πολίτες της ΕΕ, και το Συμβούλιο, στο οποίο εκπροσωπούνται οι εθνικές κυβερνήσεις. Οι αποφάσεις λαμβάνονται βάσει προτάσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η οποία εκπροσωπεί τα συμφέροντα της ΕΕ ως σύνολο³⁵.

Ο Πολιτισμός κατείχε ανέκαθεν σημαντική θέση στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και έμμεσα επηρέασε ακόμα και πολιτικές διεργασίες, όπως η διεύρυνση στο νότο με την ένταξη της Κύπρου και Μάλτας. Παρά το γεγονός ότι στις ιδρυτικές Συνθήκες έλλειπε κάθε σχετική αναφορά στον τομέα του πολιτισμού, κενό που καλύφθηκε για πρώτη φορά το 1992 με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, οι πολιτιστικές πρωτοβουλίες δεν έλειψαν³⁶.

Ο Πολιτισμός εισήλθε πλήρως στο πεδίο δράσης της Κοινότητας με **την Συνθήκη του Μάαστριχτ**. Η κοινή πολιτιστική πολιτική δεν επιδιώκει την εναρμόνιση των πολιτισμικών ταυτοτήτων των κρατών μελών. Αντίθετα, επιδιώκει τη διατήρηση της ποικιλομορφίας των. Πράγματι, το άρθρο 3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση δηλώνει ότι η Ένωση σέβεται τον πλούτο της πολιτιστικής και γλωσσικής της πολυμορφίας και μεριμνά για την προστασία και ανάπτυξη της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς. Ειδικότερα, **το άρθρο 167 της Συνθήκης για τη λειτουργία της ΕΕ**³⁷ (πρώην άρθρο 151 ΣΕΚ) δηλώνει ότι η Ένωση

---

³⁵ http://europa.eu/about-eu/basic-information/about/index_el.htm

³⁶ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΒΛΑΝΤΟΥ : « Ευρώπη 2020: ο πολιτισμός ως παράγων στήριξης της κοινής ευρωπαϊκής πορείας (Ιανουάριος 2020)»
<http://nomosphysis.org.gr/12217/europi-2020-o-politismos-os-paragon-stiriksis-tis-koinis-europaikis-poreias-ianouarios-2011/>

³⁷ Βλ. Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων : http://europa.eu/pol/pdf/consolidated-treaties_el.pdf#page=20

συμβάλλει στην ανάπτυξη των πολιτισμών των κρατών μελών και σέβεται την εθνική και περιφερειακή πολυμορφία τους, ενώ ταυτόχρονα προβάλλει την κοινή πολιτιστική κληρονομιά. Η δράση της αποσκοπεί στην ενθάρρυνση της συνεργασίας μεταξύ κρατών μελών και, αν αυτό είναι αναγκαίο, υποστηρίζει και συμπληρώνει τη δράση τους στους εξής τομείς: βελτίωση της γνώσης και της διάδοσης του πολιτισμού και της ιστορίας των ευρωπαϊκών λαών, διατήρηση και προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς ευρωπαϊκής σημασίας, μη εμπορικές πολιτιστικές ανταλλαγές, καλλιτεχνική και λογοτεχνική δημιουργία, συμπεριλαμβανομένου του οπτικοακουστικού τομέα³⁸.

Τόσο το Συμβούλιο, όσο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο δεν κατάφεραν παράλα αυτά να δημιουργήσουν σταθερούς δεσμούς μεταξύ της πολιτιστικής πολιτικής της ΕΕ και άλλων πολιτικών και δράσεών της. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο πολιτισμός δεν συμπεριλήφθηκε ως αυτόνομος τομέας σε σημαντικές διεργασίες ενοποίησης πολιτικής σε επίπεδο ΕΕ, όπως πχ. στη **Στρατηγική της Λισαβόνας**, η οποία έθεσε το 2000 τόσο οικονομικούς, όσο και κοινωνικούς και περιβαλλοντικούς στόχους για την ανάδειξη της ΕΕ «στην πιο ανταγωνιστική και δυναμική, βασισμένη στη γνώση οικονομία στον κόσμο, ικανή για αειφόρο ανάπτυξη με περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας και μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή». Η ένταξη των πολιτιστικών πτυχών στη νομοθεσία της ΕΕ και στις πολιτικές της παρέμεινε συνεπώς αποσπασματική, χωρίς να διαμορφωθεί μια γενικότερη, κοινή στρατηγική πολιτιστικής ενσωμάτωσης.

Σημαντικές αλλαγές στην πρακτική της πολιτιστικής ενσωμάτωσης έλαβαν χώρα με την έναρξη ισχύος της Σύμβασης της UNESCO για την προστασία και την προώθηση της πολυμορφίας των πολιτιστικών εκφράσεων και τη δημοσίευση της Ανακοίνωσης της

---

³⁸http://europedia.moussis.eu/books/Book_2/4/10/03/index.tkl?lang=gr&all=1&s=1&e=10

Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Πολιτιστική Ατζέντα³⁹. Η Σύμβαση της UNESCO εγκρίθηκε από το Συμβούλιο ⁴⁰ και άρα αποτελεί δίκαιο της ΕΕ, δεσμεύοντας τα θεσμικά της όργανα και τα κράτη μέλη. Στόχος της είναι η διαφύλαξη και η προώθηση της ικανότητας των κρατών μερών να χαράσσουν πολιτική στο χώρο του πολιτισμού, κυρίως μέσω της αναγνώρισης του κυρίαρχου δικαιώματός τους να διατυπώνουν και να υλοποιούν τις πολιτικές και τα μέτρα που κρίνουν κατάλληλα για την προστασία και την προαγωγή της πολυμορφίας των πολιτιστικών εκφράσεων, καθώς και η ενίσχυση της διεθνούς συνεργασίας προς τον ίδιο σκοπό. Ειδικότερα, ως «πολιτικές και μέτρα» στον τομέα του πολιτισμού ορίζονται «οι πολιτικές και τα μέτρα σχετικά με τον πολιτισμό, σε τοπικό, εθνικό, περιφερειακό ή διεθνές επίπεδο, είτε επικεντρώνονται σε αυτόν καθαυτόν τον πολιτισμό, είτε προορίζονται να έχουν άμεσο αποτέλεσμα στην πολιτιστική έκφραση των ατόμων, των ομάδων ή των κοινωνιών, συμπεριλαμβανομένης της δημιουργίας, της παραγωγής, της διάδοσης και της διανομής πολιτιστικών δραστηριοτήτων, αγαθών και υπηρεσιών και την πρόσβαση σε αυτά».

Με τον ορισμό αυτό, καθίσταται προφανές ότι η Συνθήκη της UNESCO προσεγγίζει το αντικείμενό της με ευρύ τρόπο, αναγνωρίζοντας ότι η προστασία και η προώθηση της πολυμορφίας των πολιτιστικών εκφράσεων στηρίζονται σε ποικιλία μέτρων και κατά συνέπεια, όχι μόνο σε μέτρα που λαμβάνονται στο πλαίσιο μιας «πολιτιστικής πολιτικής» υπό τη στενή έννοια του όρου. Η κατοχύρωση του δικαιώματος των κρατών μερών να υιοθετούν και να εφαρμόζουν πολιτικές και μέτρα στον τομέα του πολιτισμού δεν περιλαμβάνει μόνο πολιτικές και μέτρα που αφορούν αποκλειστικά

---

³⁹ Ψήφισμα του Συμβουλίου της 16ης Νοεμβρίου 2007 σχετικά με μια ευρωπαϊκή ατζέντα για τον πολιτισμό, OJ C 287, 29/11/2007, σ. 1 και Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 10ης Απριλίου 2008 σχετικά με την ευρωπαϊκή ατζέντα για τον πολιτισμό σ' έναν κόσμο παγκοσμιοποίησης, OJ C 247E, 15/10/2009, σ. 32.

⁴⁰ Απόφαση 2006/515/EK του Συμβουλίου της 18ης Μαΐου 2006 σχετικά με τη σύναψη της σύμβασης της UNESCO για την προστασία και την προώθηση της πολυμορφίας της πολιτιστικής έκφρασης, OJ L 201, 18/5/2006, σ. 15

τον πολιτισμό, αλλά και πολιτικές και μέτρα που έχουν αντίκτυπο στον τομέα του πολιτισμού. Ομολογουμένως, αυτή είναι η λογική του άρθρου 167 παρ. 4 της ΣΛΕΕ, η ουσία δηλαδή της ρήτρας της πολιτιστικής ενσωμάτωσης της ΣΛΕΕ. Υπογραμμίζοντας τη σημασία της έναρξης ισχύος της Σύμβασης της UNESCO, η Πολιτιστική Ατζέντα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής έθεσε ως βασικό στόχο της πολιτιστικής δράσης της ΕΕ την προβολή του πολιτισμού ως ζωτικού στοιχείου στις διεθνείς σχέσεις της ΕΕ .

Αναμφίβολα, η Σύμβαση της UNESCO έχει παίξει σημαντικό ρόλο στην εντατικοποίηση των προσπαθειών για την εφαρμογή της ρήτρας της πολιτιστικής ενσωμάτωσης. Επί του παρόντος, η υποχρέωση ενσωμάτωσης πολιτιστικών στοιχείων στις πολιτικές και στις δράσεις της ΕΕ απορρέει τόσο από το άρθρο 167 παρ. 4 της ΣΛΕΕ, όσο και από τις δεσμεύσεις που έχει αναλάβει η ΕΕ σε διεθνές επίπεδο. Μέσω διάφορων πρωτοβουλιών, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο τόνισαν τη σημασία της Σύμβασης της UNESCO και τις υποχρεώσεις που πηγάζουν από αυτήν για το δίκαιο και τις πολιτικές της ΕΕ⁴¹.

Στο Ευρωπαϊκό Δίκαιο το θέμα της διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών ρυθμίζεται υπό το πρίσμα της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων. Σύμφωνα με το άρθρο 36 της Ενοποιημένης απόδοσης της Συνθήκης για την λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (άρθρο 30 της ΣυνθΕΚ), «τα κράτη μπορούν να επιβάλλουν απαγορεύσεις ή περιορισμούς στις εισαγωγές, εξαγωγές ή διαμετακομίσεις που δικαιολογούνται από λόγους προστασίας των εθνικών θησαυρών που έχουν καλλιτεχνική, ιστορική ή αρχαιολογική αξία.»⁴²

---

⁴¹ ΔΡ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΨΥΧΟΓΙΟΠΟΥΛΟΥ: «Η ατζέντα της πολιτιστικής ενσωμάτωσης κατά το άρθρο 167 παρ. 4 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Οι πολιτιστικές πτυχές στο δίκαιο της ΕΕ και στις πολιτικές της», Κείμενο Εργασίας Νο 59/2015, ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ & ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ, Ιανουάριος 2015, http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2015/01/59_2015_-WORKING-PAPER.pdf

⁴² Βλ. την Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης- Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων: http://europa.eu/pol/pdf/consolidated-treaties_el.pdf

Το νομοθετικό έργο της Ε.Ε σχετικά με την προστασία των πολιτιστικών αγαθών είναι:

- **Η Οδηγία 93/7/ΕΟΚ** του Συμβουλίου της 15^{ης} Μαρτίου 1993 σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν απομακρυνθεί παράνομα από το έδαφος κράτους-μέλους, όπως έχει τροποποιηθεί,
- **Ο Κανονισμός (ΕΕ) 116/2009** του Συμβουλίου της 18^{ης} Δεκεμβρίου 2008 σχετικά με την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών (Κωδικοποιημένη Έκδοση της Οδηγίας 3911/92 σχετικά με την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών, όπως έχει τροποποιηθεί).

Συναφή συμβατικά κείμενα του Συμβουλίου της Ευρώπης είναι:

- **Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση του 1985** για τις παραβάσεις που αφορούν πολιτιστικά αγαθά
- **Η Σύμβαση του 1985** για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς
- **Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση του 1992**, η οποία αναθεώρησε την Ευρωπαϊκή Σύμβαση του 1969 για την προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς
- **Η Σύμβαση-πλαίσιο ή Σύμβαση του Faro του 2005**, σχετικά με την αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς για την κοινωνία

Άλλοι διεθνείς φορείς

Σημαντικό Οργανισμό αποτελεί και ο Οργανισμός των Αμερικανικών Κρατών με την Σύμβαση του 1976 για την Προστασία της Αρχαιολογικής, Ιστορικής και Καλλιτεχνικής Κληρονομιάς των Αμερικανικών Κρατών ενώ αξιομνημόνευτη είναι και η Σύμβαση μεταξύ των Κρατών της Κεντρικής Αμερικής του 1995 για την αποκατάσταση και την επιστροφή αρχαιολογικών, ιστορικών και καλλιτεχνικών αντικειμένων. Τέλος, αξίζει να αναφερθούμε και στο Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (ICOM) που πρόκειται για ένα μη – κυβερνητικό όργανο διαβουλεύσεων και συνεργασίας μεταξύ των μουσείων. Αποτελεί συμβουλευτικό οργανισμό του Οικονομικού

και Κοινωνικού Συμβουλίου των Ηνωμένων Εθνών κατ'άρθρον 71 του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ. Συνεργάζεται επίσης και με την UNESCO κατά την κατάρτιση μελετών σχετικά με τα ιστορικά, μουσειολογικά, και νομικά ζητήματα που ανακύπτουν κατά την απόδοση ή ανταλλαγή πολιτιστικών αγαθών⁴³.

---

⁴³ ΒΥΡΩΝΑΣ ΜΑΤΑΡΑΓΚΑΣ: “Ημερίδα Προστασία και Επιστροφή των Πολιτιστικών Αγαθών”, Αθήνα Αμφιθέατρο Νέου Μουσείου Ακροπόλεως, Εκδόσεις Σάκκουλα 2011, Το θεσμικό πλαίσιο της διεθνούς συνεργασίας για την απόδοση ή επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών, σελ.209-218

ΠΗΓΕΣ

1.ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

(α) στην Ελληνική Γλώσσα

ΑΝΤΩΝΙΑ ΖΕΡΒΑΚΗ : «*Η έννοια της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς της ανθρωπότητας: Η συμβολή της UNESCO*», Δημοσιεύματα Έδρας UNESCO Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Αθήνα 2010

ΕΛΕΝΗ ΤΡΟΒΑ: « *Η Πολιτιστική Κληρονομιά και το Δίκαιο*», Πρακτικά Συνεδρίου 3-4 Ιουνίου 2003, Υπουργείο Πολιτισμού, Εκδόσεις Σάκκουλα , Αθήνα 2004

ΚΩΣΤΑΣ ΧΑΤΖΗΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ: « *Προσεγγίσεις στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο* », Εκδόσεις Ι.Σιδέρης, 2009

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ – ΣΕΙΡΑ ΗΜΕΡΙΔΩΝ
«*Ημερίδα Προστασία και Επιστροφή των Πολιτιστικών Αγαθών*», Αμφιθέατρο Νέου Μουσείου Ακροπόλεως, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα 2011

(β) ξενόγλωσση

KEVIN CHAMBERLAIN : “ *War and Cultural Heritage*”, An Analysis of the 1954 Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its Two Protocols, Institute of Art and Law, Great Britain 2004

PATRICK J.O’ KEEFE AND LYNDEL V.PROTT : “*Cultural Heritage Conventions and other Instruments*” A Compendium with Commentaries, Institute of Art and Law, Great Britain 2011

PATRICK J.O’ KEEFE AND LYNDEL V.PROTT: “ *Law and the cultural Heritage*”, Volume I – Discovery and Excavation, Professional Books Limited, Great Britain 1984

TOSHIYUKI KONO AND STEVEN VAN UYTSEL : “*The Unesco Convention on the Diversity of Cultural Expressions A Tale of fragmentation in International Law*”, Intersentia Publishing Ltd 2012

2.ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ

I) Συμβάσεις και άλλα κείμενα

Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, 14th May 1954, 249 UNTS 240

Unesco Convention Concerning the Protection of World Cultural and Natural Heritage ,16th November, 1037 UNTS 151

Treaty on the Protection of Artistic and Scientific Institutions and Historic Monuments (Roerich Pact), Washington, 15 April 1935-
<https://www.icrc.org/ihl/INTRO/325?OpenDocument>

Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 116/2009 του Συμβουλίου για την Εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=URISERV:cu0005&rid=1>

Οδηγία 93/7/ΕΟΚ για την Επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών που έχουν απομακρυνθεί παράνομα από το έδαφος χώρας της ΕΕ :
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=URISERV:l11017b&rid=2#amendingact>

II) Ελληνική Νομοθεσία

N.1126/1981 περί Κύρωσης της εις Παρισίους την 16^η Νοεμβρίου Υπογραφείσης Συμβάσεως για την Προστασίαν της Παγκοσμίου Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς, ΦΕΚ Α 32 10/2/1981

N.3520/2006 Κύρωση της Σύμβασης για την Προστασία και την Προώθηση των Πολιτιστικών Εκφράσεων , ΦΕΚ 274 Α 22/12/2006

N.3521/2006 Κύρωση της Σύμβασης για την Προστασία της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς , ΦΕΚ 275 Α 22/12/2006

3. ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

Δημοσιεύματα

<http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/syria-conflict-the-illicit-art-trade-that-is-a-major-source-of-income-for-todays-terror-groups-is-10204285.html>

<http://news.nationalgeographic.com/news/2014/06/140626-isis-insurgents-syria-iraq-looting-antiquities-archaeology/>

<http://en.unesco.org/news/irina-bokova-urgent-action-cultural-diversity-middle-east-required>

<http://en.unesco.org/news/director-general-irina-bokova-expresses-consternation-destruction-temple-bel-palmyra#sthash.bl3lKueV.dpuf>

Ερυθρός Σταυρός

<https://www.icrc.org/>

Προστασία Αρχαιολογικής Κληρονομιάς

Βλέπε <http://www.law-archaeology.gr/>

Ευρωπαϊκό Δίκαιο

http://europa.eu/index_el.html

[http://eur-](http://eur-lex.europa.eu/search.html?qid=1449081487024&OBSOLETE_LEGISUM=false&type=named&SUM_2_CODED=1001&SUM_1_CODED=10&name=summary-eu-legislation:culture)

[lex.europa.eu/search.html?qid=1449081487024&OBSOLETE_LEGISUM=false&type=named&SUM_2_CODED=1001&SUM_1_CODED=10&name=summary-eu-legislation:culture](http://eur-lex.europa.eu/search.html?qid=1449081487024&OBSOLETE_LEGISUM=false&type=named&SUM_2_CODED=1001&SUM_1_CODED=10&name=summary-eu-legislation:culture)

Διεθνείς Οργανισμοί

<http://www.unesco.org>

<http://www.unidroit.org>

<http://www.icomos.org>

<http://undesadspd.org>

<http://un.org>

<http://www.g77.org/doc/>

http://www.wipo.int/export/sites/www/tk/en/resources/pdf/tk_brief8.pdf